

Pionirski domovi i gradovi: mjesta izvanškolskog odgoja i jugoslavenske socijalističke mladeži

Deskar, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:238178>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-01-25**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

KRISTINA DESKAR

PIONIRSKI DOMOVI I GRADOVI:
MJESTA IZVANŠKOLSKOG ODGOJA
JUGOSLAVENSKE SOCIJALISTIČKE MLADEŽI

Diplomski rad

MENTOR: DR. SC. HRVOJE KLASIĆ

Zagreb, 2019.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
Department of History

KRISTINA DESKAR

PIONEER HOUSES AND CITIES:
PLACES OF EXTRACULICURAL EDUCATION
OF YUGOSLAV SOCIALIST YOUTH

Master's Thesis

SUPERVISOR: DR HRVOJE KLASIĆ

September 2019

Sažetak

Ovaj diplomski rad bavi se načinom na koji su djeca u socijalističkoj Jugoslaviji odgajana u duhu socijalističkog patriotizma. Konkretno, kako je taj odgoj implementiran na najnižim razinama u jednoj od republika kroz dvije institucije. Pionirski grad u Zagrebu i Pionirski dom Sisak osnovani su u svrhu implementacije planiranog odgoja pionira u nove socijalističke ljude. Pionirski grad u Zagrebu, osnovan i izgrađen odmah po završetku Drugog svjetskog rata, djelovao je kao eksperimentalna osnovna škola u kojoj su pola školske godine provodili najbolji pioniri, gdje su se trebale osmišljavati i iskušavati najmodernije nastavne metode kojima bi zatim kroz Centar za usavršavanje nastavnika poučavali učitelje iz cijele zemlje. Pionirski dom Sisak izgrađen je 1960-ih godina, kada su prilike u zemlji bile drugačije te je stoga i odgoj koji se u njemu odvijao bio raznovrsniji. Za razliku od Pionirskog grada, Pionirski dom osnovan je kao institucija isključivo za odgoj za vrijeme slobodnog vremena, a kroz razna predavanja, predstave, natjecanja, manifestacije, literarne grupe i radionice. Velik naglasak stavljao se na zabavu pionira, ali sadržaj tih aktivnosti, kao i dječjeg lista *Kurir*, koji je izdavao Pionirski dom, otkrivaju da je odgoj u takvim institucijama bio vrlo ideologiziran. Konkretno, bazirao se na promoviranju pet postavki na kojima se temeljio jugoslavenski socijalistički poredak: kulta ličnosti druga Tita, bratstva i jedinstva, Narodnooslobodilačke borbe, samoupravljanja i Pokreta nesvrstanih.

Ključne riječi: Pionirski grad, Pionirski dom, Zagreb, Sisak, socijalistička pedagogija, ideološki odgoj, slobodno vrijeme, Jugoslavija, pioniri, *Kurir*

Abstract

This master's thesis investigates the way children were educated in the spirit of socialist patriotism in Socialist Yugoslavia. It researches into the way this education was implemented on grassroots level in two different institutions: Pioneer City in Zagreb and Pioneer House in Sisak, which were founded to help implement planned education of young pioneers to make them new socialist citizens. Pioneer City in Zagreb, founded and built right after the end of World War Two, functioned as an experimental elementary school where the best young pioneers spent half of the academic year and where teachers were supposed to create and test the best educational techniques. After that, those techniques were supposed to be promoted among the teachers from all over the country at seminars organized for them in the City. Pioneer House in Sisak was built during the 1960s, when the situation in the country was different, which made education in this institution more varied. Unlike Pioneer City, Pioneer House was founded as an institution for organizing young pioneers' free time through various lectures, theatre plays, competitions, manifestations, literary sections and workshops. Fun was an important aspect of all those activities, but they and the children's magazine *Kurir* published by Pioneer House reveal that the education in those institutions was swamped with ideology. It was based on promoting five pillars which the Yugoslav socialist society rested on: Josip Broz Tito's personality cult, brotherhood and unity, national liberation struggle, self-management and the Non-Aligned Movement.

Keywords: Pioneer City, Pioneer House, Zagreb, Sisak, socialist pedagogy, ideological education, free time, Yugoslavia, young pioneers, *Kurir*

Historija nije skup različitih događaja koji su se dogodili u prošlost. Ona je znanost o ljudskim društvima.

Numa Denis Fustel de Coulanges

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Cilj, metodologija i ograničenja istraživanja.....	1
1.2. Pregled dostupne literature	3
2. Društveno-politički kontekst odrastanja u socijalističkoj Jugoslaviji.....	5
2.1. Političke i gospodarske prilike u socijalističkoj Jugoslaviji.....	5
2.2. Grad Sisak.....	10
3. Socijalistička pedagogija	12
3.1. Pedagogija SSSR-a kao uzor	12
3.1.1. Prostori za ideološki odgoj djece	14
4. Jugoslavenska socijalistička pedagogija	15
4.1. Teorija jugoslavenske socijalističke pedagogije.....	15
4.2. Praksa jugoslavenske socijalističke pedagogije	17
4.2.1. Časopisi za djecu	21
5. Pionirski domovi i gradovi.....	23
5.1. Pionirski grad u Zagrebu	26
5.1.1. Izgradnja Pionirskog grada u Zagrebu	26
5.1.2. Djelatnost Pionirskog grada u Zagrebu.....	29
5.2. Pionirski dom Sisak	33
5.2.1. Izgradnja i kratka povijest Pionirskog doma Sisak	33
5.2.2. Djelatnost Pionirskog doma Sisak.....	35
5.2.2.1. Svakodnevne aktivnosti za djecu	35
5.2.2.2. Dječji list <i>Kurir</i>	37
5.2.2.3. Ideološki odgoj.....	39
5.2.2.3.1. Kult ličnosti	40
5.2.2.3.2. Narodnooslobodilačka borba	41
5.2.2.3.3. Bratstvo i jedinstvo	45
5.2.2.3.4. Samoupravljanje	46
5.2.2.3.5. Pokret nesvrstanih.....	47
6. Zaključak.....	49
7. Bibliografija	51

1. Uvod

Djeca su među najvažnijima, ako ne i najvažniji članovi nekog društva jer o njima ovisi njegova budućnost. Zbog toga je odgoj djece u duhu dominantne ideologije u interesu društva, bez obzira na to o kojoj je ideologiji riječ. U totalitarnim sustavima odgoju djece, ali i odraslih, pridaje se posebna pozornost. U socijalističkim društvima dvadesetog stoljeća, idealnog građanina predstavljao je (novi) socijalistički čovjek.¹ Kako bi prihvatili ideje te ideologije te postali uzorni članovi društva, građani su se odmalena odgajali u stilu dominantne ideologije. Taj je odgoj implementiran na svim razinama, u formalnom i neformalnom obrazovanju te slobodnom vremenu djece.

1.1. Cilj, metodologija i ograničenja istraživanja

Ovaj rad bavi se načinom na koji je kroz dvije institucije za odgoj djece socijalistička ideologija implementirana u Jugoslaviji. Konkretno, rad će pokušati odgovoriti na pitanje kako se kroz djelovanje pionirskih domova i gradova odgajalo pionire u nove socijalističke ljude po mjeri jugoslavenskog socijalističkog društva kroz dvije studije slučaja: Pionirskog grada u Zagrebu i Pionirskog doma Sisak.

Pionirski grad u Zagrebu jer odabran kao jedina takva institucija na području NR/SR Hrvatske, dok je Sisak odabran kao jedan od hrvatskih gradova srednje veličine koji je za vrijeme Jugoslavije bio važno industrijsko središte te jedan od gradova sa značajnom srpskom manjinom. Za razliku od nekih drugih gradova, u Sisku je Pionirski dom osnovan i za njega je pokrenuta gradnja značajnog zdanja. Zbog oskudne arhivske građe za istraživanje Pionirskog grada u Zagrebu odgovor na to pitanje pokušat ću dati na temelju organizacije rada te institucije, dok ću za Pionirski dom Sisak analizirati kako se odgoj manifestirao kroz aktivnosti – teme predavanja, pisce čija su djela izvodili, obilježavanje bitnih obljetnica i praznika, a osobito kroz

¹ Koncept (novog) socijalističkog čovjeka nastao je u sklopu marksističke teorije, a trebao je biti „slobodna stvaralačka ličnost“, koju krasi humanističke vrline: iskrenost, povjerenje, odgovornost prema drugima i prema radu, čovjekoljublje, međuljudska suradnja, pomoć, svestranost, sudjelovanje u društvenom životu i samoupravljanju i materijalistički pogled na svijet. Socijalistički čovjek jest samostalan, ali nikad ne djeluje na štetu drugog čovjeka, već radi isključivo na dobrobit drugih i cjelokupnog društva. Navedene vrline podsjećaju na karakteristike koje su pioniri trebali usvojiti već u osnovnoj školi, jer je stvaranje uzornog socijalističkog čovjeka počinjalo u najranijoj dobi. Cilj socijalističkog društva pak, bilo je ostvarivanje blagostanja i sreća pojedinca. Društvo, to jest sustav, za to se treba pobrinuti zadovoljenjem obrazovnih, socijalnih, kulturnih, zdravstvenih i stambenih potreba građana. Igor Duda, „Uvod: Od nazadnosti do svemira, od projekta do zbornika,“ u *Stvaranje socijalističkog čovjeka: hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*, ur. Igor Duda (Zagreb: Srednja Europa, 2017), 5-7.

Kurir, mjesečnik za djecu koji je izdavao Pionirski dom. U radu ću prezentirati kako su te dvije institucije provodile službenu politiku odgoja i obrazovanja, a na primjeru aktivnosti Pionirskog doma u Sisku pokazat ću kako je ona implementirana na najnižim razinama. S obzirom na to da postojanje određenih narativa ne garantira da će ih oni kojima su namijenjeni usvojiti, to jest kako će ih interpretirati,² ne možemo sa sigurnošću utvrditi i koliko su pri tome ove institucije bile uspješne u provođenju ideje. Zato će se istraživanje koncentrirati na intenciju, to jest pokušaje ovih dviju institucija da odgoje djecu u nove socijalističke ljude.

U kronološkom smislu rad obuhvaća dva razdoblja. Za Pionirski grad u Zagrebu najbitnije je razdoblje nakon njegove izgradnje, dakle nakon 1951. pa sve do početka 1980-ih kada se njegova uloga izletišta ustalila. Analiza djelovanja Pionirskog doma u Sisku obuhvaća razdoblje između 1960. godine kada je nastala inicijativa za njegovu izgradnju do 1977. godine kada je pripojen Centru za kulturu Vladimir Nator i prestao je postojati kao zasebna institucija.

Za potrebe rada korišteni su izvori koji se čuvaju u Arhivu Grada mladih u Zagrebu, Državnom arhivu u Sisku u fondu *Pionirski dom Sisak* te tiskani mediji izdavani na području Siska koji se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Od tiskanih medija korišteni su lokalni sisački tjednik *Jedinstvo*, i to od 1960. do 1977. godine te dječji list *Kurir* od početka njegova izlaženja u sklopu Pionirskog doma Sisak do 1977. godine. Arhivska građa vezana za Pionirski grad u Zagrebu je vrlo oskudna, unatoč tome što Grad mladih u Zagrebu, pravni sljednik Pionirskog grada, djeluje i dan danas te posjeduje arhivsku građu iz socijalističkih vremena. Naime, u arhivu Grada nedostaje velika većina dokumenata o radu i funkcioniranju institucija u sklopu Pionirskog grada. Unatoč velikom trudu i ekstenzivnom istraživanju, nažalost nisam uspjela saznati što se dogodilo sa spomenutom građom. U Hrvatskom državnom arhivu ne postoji fond vezan za Pionirski grad u Zagrebu, već su malobrojni korišteni dokumenti raštrkani po različitim fondovima i kutijama, a ni istraživanje u Arhivu grada Zagreba nije urodilo plodom. Zato su za potrebe ovog rada analizirani dokumenti čuvani u Arhivu Grada mladih koji se ne referiraju konkretno na aktivnosti Grada, već oni koji implicitno odaju kakva je to institucija bila. Na primjer, analizirani su troškovnici Grada te dosjei zaposlenika i štićenika Doma za nezbrinutu djecu. Iz tog se razloga rekonstrukcija djelovanja Pionirskog grada u Zagrebu možda može učiniti nepotpunom u usporedbi s analizom aktivnosti Pionirskog doma Sisak, a glavni je razlog za izostanak opsežnije komparativne analize. Ni metode poput oralne historije koje bi mogle nadopuniti rezultate istraživanja nisu bile uspješne. Naime, osim što

² Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija* (Zagreb: Srednja Europa, 2012), 17.

sama metoda oralne historije ima svojih nedostataka,³ iskazi potencijalnih kazivača nisu bili dovoljno relevantni da bi bili uključeni su istraživanje.

1.2. Pregled dostupne literature

Rad se bavi dosad zanemarenom temom kako u drugim, tako i u hrvatskoj historiografiji. Naime, unatoč tome što su djeca budućnost svakog društva, povijest djetinjstva tek je nedavno prerasla u područje kojim se povjesničari bave, i to ne u velikom broju. U posljednjih dvadesetak godina socijalna historija u Hrvatskoj izaziva puno veći interes nego prije, a s njom i teme kojima se donedavno hrvatska historiografija nije bavila. U tu skupinu spada i istraživanje povijesti djetinjstva te odgoja i obrazovanja djece, koji su tek nedavno dobili zasluženu pažnju akademske zajednice. Ovdje bi trebalo istaknuti rad Snježane Koren, koja je u knjizi *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija* obradila nastavu povijesti u socijalističkoj Jugoslaviji i kroz nju način na koji je država pokušavala odgojiti mlade u socijalističkom duhu. Znanstvenik koji je u skorije vrijeme najviše doprinio istraživanju Saveza pionira Hrvatske, a time i Jugoslavije, je Igor Duda. Njegova knjiga *Danas kada postajem pionir: djetinjstvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma* ključno je djelo za istraživanje Saveza pionira Jugoslavije i samog iskustva pionira, zbog čega se i ovaj rad više puta referira na nju. Isti autor je urednik zbornika *Stvaranje socijalističkog čovjeka* u kojem piše o načinu na koji je socijalistička Jugoslavija kroz Savez pionira pokušala odgojiti djecu koja bi postala uzorni članovi socijalističkog društva.⁴

Općenito, istraživanje povijesti djetinjstva mlada je disciplina i na svjetskoj razini. Među autorima koji su se bavili istraživanjem ideološkog odgoja i usmjeravanja djece i pri tome se osvrtao i na institucije, odnosno prostore u kojima su te djelatnosti provođene u europskim socijalističkim društvima, treba izdvojiti Catrionu Kelly i Susan E. Reid koje su pisale o slučaju Sovjetskog saveza. Na našem je području situacija slična; dok o Pionirskom domu u Sisku do

³ Primjerice, pri korištenju metode oralne historije moramo biti svjesni manjkavosti ljudske memorije općenito, a problem može predstavljati i to što su povjesničari naviknuti preispitivati podatke koje dobiju kroz intervju jer ispitanici mogu svjesno ili nesvjesno nešto zatajiti zbog toga što njihovo kazivanje snima. D. C. Swain, "Problems for Practitioners of Oral History," *American Archivist* 28.1 (1965): 65-68.

⁴ Osim Snježane Koren, temom odgoja kroz nastavu povijesti bavila se i Magdalena Najbar-Agičić. Pionirskom organizacijom konkretno na našim prostorima sporadično su se bavile srpske etnologinje Ildiko Erdei i Radina Vučetić koje su objavile članke na tu temu. Osim na Dudina istraživanja, ovaj rad se uvelike oslanja na publikacije Emila Paravine, socijalističkog pedagoga koji je uvelike oblikovao slobodno vrijeme koje su pioniri provodili u institucijama Saveza pionira. Od suvremenih pedagoga, malo tko se bavi poviješću djetinjstva na ovaj način. Trebalo bi spomenuti Igora Radeku i Štefku Batinić, te članak Martine Beus „Prosvjetna politika u službi ideološkog (pre)odgoja u Hercegovini 1945.-1952.“ koji kritizira jugoslavenski pedagoški sustav.

sada nije bilo publikacija, o pionirskim gradovima u Zagrebu i Beogradu ih ima, međutim vrlo malo. Mahom su to one koje se njima bave iz arhitektonskog kuta gledišta, dok je njihova (nekadašnja) djelatnost znanstveno potpuno zanemarena. Srpske povjesničarke umjetnosti Milica Božić Marojević i Marija Stanković objavile su članak na engleskom jeziku u kojem preispituju baštinu Pionirskog grada u Beogradu, a u kojem su spomenule i Pionirski grad u Zagrebu. Članak o gradnji zagrebačkog Pionirskog grada nedavno je objavio Mladen Perušić, koji je unatoč velikom nedostatku citiranih izvora dobra početna točka za istraživanje, a istom se temom bavila i Sandra Križić Roban u sklopu članka o jugoslavenskoj modernističkoj arhitekturi. Koristan izvor za ovaj rad bio je i skup izvora o pionirskim željeznicama grada Zagreb iz Hrvatskog državnog arhiva koje je objavio Siniša Lajnert.

S obzirom na spomenuto, ovaj rad popunjava prazninu u domaćoj historiografiji koja se do sada nije bavila institucijama za odgoj i obrazovanje djece (u socijalističkom duhu) u slobodno vrijeme. Zbog toga će pokušati utrti put za povećanje interesa, skupljanje građe i još sličnih istraživanja. S obzirom na nedostatak istraživanja s jedne strane i rastuće zanimanje za ovu temu s druge strane, i u svijetu i kod nas, ovaj rad je važan doprinos području socijalne historije.

2. Društveno-politički kontekst odrastanja u socijalističkoj Jugoslaviji

2.1. Političke i gospodarske prilike u socijalističkoj Jugoslaviji

Kao i velik broj drugih europskih i svjetskih država, Jugoslavija je iz Drugog svjetskog rata izašla potpuno razorena. Osim golemih stradanja, ljudskih i materijalnih gubitaka, doživjela je i političku promjenu, postavši socijalističkom državom. Na čelu države bila je Komunistička partija Jugoslavije, koja je sve čvršće stiskala svoj obruč oko svih područja društvenog i političkog života pri čemu joj je glavni uzor i saveznik bio Sovjetski savez. I prije kraja Drugog svjetskog rata, KPJ je gledala na SSSR kao inspiraciju u političkom, vojnom, kulturnom i znanstvenom smislu te je vrlo dosljedno provodila ideologiju komunizma prema modelu iz SSSR-a.⁵ Prema Bilandžiću, u ovom razdoblju „sva se 'mudrost' sastojala u slijepom kopiranju ruskog modela komunizma“,⁶ stoga je Jugoslavija od SSSR-a preuzela centralizam i državno vlasništvo⁷ prema kojima je država bila ta koja je pokretala gospodarstvo i sve gospodarske aktivnosti, od industrije do izgradnje. Neposredno nakon kraja Drugog svjetskog rata, u Jugoslaviji je počelo razdoblje obnove ratom devastiranih područja. Prije svega, tu je bila riječ o industrijskim postrojenjima i potrebnoj infrastrukturi,⁸ radi čega su pokrenute velike radne akcije. Po uzoru na radne akcije u SSSR-u, u tu svrhu mobilizirane su stotine tisuća ljudi iz cijele Jugoslavije i inozemstva⁹ koji su kao alat imali tek lopatu, kramp i čekić.¹⁰ Zahvaljujući radnim akcijama, prva faza obnove zemlje bila je ostvarena relativno brzo, što je omogućilo pripremu i provedbu prvog petogodišnjeg plana od 1947. do 1951. godine¹¹, koji je ovisio o pomoći iz SSSR-a.¹² S obzirom na velike napore uložene u obnovu zemlje, došlo je do značajnog gospodarskog napretka koji je zbog vanjskopolitičkih razloga bio kratkog vijeka. Rezolucija Informbiroa iz ljeta 1948. godine teško je pogodila Jugoslaviju na unutarnjopolitičkom i vanjskopolitičkom planu. Prije svega, bila je tu ekonomska blokada zemalja Istočnog bloka, koja je otežala izgradnju i napredak zemlje,¹³ ali i velika izdvajanja za obranu zemlje od potencijalne agresije s Istoka.¹⁴ Nakon Rezolucije i blokade zemalja Istočnog

⁵ Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999), 213.

⁶ *Ibid.*, 204.

⁷ *Ibid.*, 223.

⁸ Ivan Teodorović, „Industrijalizacija i deindustrijalizacija,“ U *Titovo doba –Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, ur. Tomislav Badovinac (Zagreb: Savez društava "Josip Broz Tito" Hrvatske, 2008), 314.

⁹ Dragomir Vojnić, „Razvitak gospodarstva Hrvatske,“ U *Titovo doba –Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, ur. Tomislav Badovinac (Zagreb: Savez društava "Josip Broz Tito" Hrvatske, 2008), 232.

¹⁰ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 237.

¹¹ Vojnić, „Razvitak gospodarstva Hrvatske,“ 232.

¹² Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 208.

¹³ Vojnić, „Razvitak gospodarstva Hrvatske u Titovo doba,“ 233.

¹⁴ Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2012), 18.

bloka u ljeto 1948. godine, sljedeće je godine došlo do prekida industrijalizacije te pada poljoprivredne proizvodnje za jednu trećinu, zbog čega je stopa rasta društvenog proizvoda od 1948. do 1951. godine drastično pala.¹⁵

Teška kriza u koju je Jugoslavija zapala olakšala je donošenje odluke o prihvaćanju pomoći sa Zapada, konkretno od Sjedinjenih Američkih Država. Jugoslavija je postala jedna od država koje su iskoristile mogućnosti pružene Trumanovom doktrinom i Marshallovim planom.¹⁶ 1950. godine SAD je poslao prvu pomoć u hrani, a sljedećih godina su SAD, Velika Britanija i Francuska Jugoslaviji dale ekonomsku pomoć u vrijednosti od pedeset milijuna američkih dolara. Uskoro su i druge zapadne države slale pomoć. Samo od SAD-a, Jugoslavija je do 1962. godine dobila dvije milijarde i tristo milijuna dolara pomoći, što je poboljšalo odnose Jugoslavije sa Zapadom, osobito sa SAD-om te označilo početak procesa približavanja Zapadu.¹⁷ Nakon ekonomske, Jugoslavija je dobila i vojnu pomoć SAD-a, a SAD je Jugoslaviju koristila kao primjer koji su ostale socijalističke države trebale slijediti kako bi se oduprle SSSR-u i pomogle SAD-u da pobijedi u Hladnom ratu.¹⁸ U svakom slučaju, uz američku pomoć Jugoslavija je ponovno stala na noge. Tijekom 1950-ih i 1960-ih godina, zahvaljujući kreditima iz Amerike, jugoslavenska privreda se ubrzano razvijala. Prvenstveno se ulagalo u tešku industriju, primjer koje je Željezara Sisak.¹⁹

Istovremeno je Komunistička partija Jugoslavije uvela unutarnjopolitičke promjene kao odmak od socijalizma po uzoru na Sovjetski savez. Kao odgovor na Rezoluciju vodstvo KPJ se okrenulo izvornom marksizmu-lenjinizmu i odbacilo staljinizam. 1950. godine donesen je zakon prema koje je državno upravljanje gospodarstvom zamijenjen samoupravljanjem,²⁰ te je 1954. godine provedena prva privredna reforma u skladu s novom gospodarskom politikom. Do tada su sredstva za proizvodnju bila u rukama države, jer se smatralo da ona pripadaju cijeloj društvenoj zajednici, a ne samo radnom kolektivu. Novim zakonom sredstva za proizvodnju

¹⁵ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 345.

¹⁶ Prema Trumanovoj doktrini, SAD su se 1947. godine obvezale svakoj zemlji u opasnosti od komunizma dati vojnu, tehničku i financijsku pomoć, a prema Marshallovom planu dati financijska sredstva europskim zemljama u svrhu jačanja njihove politike i obrane protiv komunizma. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 208.

¹⁷ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918-2008* (Zagreb: Europapress holding, Novi Liber, 2008), 481-2.

¹⁸ Radina Vučetić, *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka* (Beograd: Službeni glasnik, 2012), 50-51.

¹⁹ Vučetić, *Koka-kola socijalizam*, 53.

²⁰ Hrvoje Matković, *Suvremena politička povijest Hrvatske* (Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 1995), 216.

koja su se mogla prodavati i kupovati dana su radnim kolektivima, zbog čega je privreda postala dinamičnija i fleksibilnija. Istom su reformom osnovani državni investicijski fondovi.²¹

Pedesetih godina Josip Broz Tito je počeo raditi na organiziranju trećeg puta, koji ne bi pratio ni Istočni ni Zapadni blok, već bi okupljao novoosnovane države, mahom bivše kolonije. 1956. godine Tito, Nehru i Naser potpisali su Brijunsku deklaraciju koja je bila začetak ideje Pokreta nesvrstanih. Načela Pokreta bila su ukidanje kolonijalizma, ravnopravnost, poštivanje suvereniteta i miroljubivost zbog čega je pokret s vremenom privlačio sve veći broj država članica.²² Pokret je Jugoslaviju gospodarski i kulturno povezao s mnogim udaljenim državama. Mnogobrojni studenti su dolazili u Jugoslaviju kako bi ovdje završili fakultet i po povratku u svoje matične države donijeli nova znanja. Osim što su znanja nosili sa sobom, i u Jugoslaviju su donosili svoj jezik i kulturu, o kojima su upoznavali javnost.

Razdoblje između 1954. i 1964. godine bilo je najmirnije razdoblje u povijesti Jugoslavije, te istovremeno vrijeme najveće industrijalizacije, urbanizacije, „promjene socijalne strukture i u osobnom i društvenom standardu.“ Hrvatska se iz poljoprivredne i seljačke zemlje preobrazila u industrijaliziranu, urbaniju zemlju.²³ Od 1953. do 1960. godine stopa rasta društvenog proizvoda u Hrvatskoj bila je 9%, od 1961. do 1970. iznosila je 6,3%, a od 1971. do 1980. 5,4%.²⁴

1963. godine donesen je novi ustav nazvan 'poveljom samoupravljanja' prema kojem je Federativna Narodna Republika Jugoslavija postala Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.²⁵ Unatoč ustavu, od 1963. godine dolazi do stagnacije industrijske i poljoprivredne proizvodnje i gospodarstva općenito, što je dovelo do rasta nezaposlenosti, osobito školovane radne snage. Uvoz je porastao, ali ne i izvoz, zbog čega su izdaci postali veći od profita.²⁶ Problem je djelomično riješen odlaskom radnika u inozemstvo, prije svega u Njemačku, ali i druge države Zapadne Europe²⁷ i novom privrednom reformom. 1965. započela je reforma koja je trebala dodatno smanjiti ulogu države u privredi i uvesti tržišni socijalizam.²⁸ Tržišni socijalizam bio je naziv za uvođenje kapitalističkog načina poslovanja, ali pod uvjetom da sve ostane u državnom vlasništvu. Dopusšteno je otvaranje malih obrta i gostionica, čiji su vlasnici

²¹ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 330.

²² *Ibid.*, 382-3, 460.

²³ *Ibid.*, 433.

²⁴ Vojnić, „Razvitak gospodarstva Hrvatske,“ 247.

²⁵ Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 489.

²⁶ Igor Duda, *U potrazi za blagostanjem: o povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih* (Zagreb: Srednja Europa, 2005), 46.

²⁷ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 481.

²⁸ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 46.

smjeli zaposliti do tri, odnosno pet radnika. Unatoč privrednoj reformi i rastu zaposlenosti, istovremeno je došlo do otpuštanja radnika i još većeg porasta nezaposlenosti,²⁹ jer se povećao broj poduzeća koja su poslovala s gubitkom, osobito nakon 1967. godine.³⁰

Do 1970. godine gospodarski rast Jugoslavije na godišnjoj razini bio je 6%, što je više od rasta drugih zemalja usporedivih s Jugoslavijom. Nakon 1970. Jugoslavija još uvijek doživljava gospodarski rast (otprilike 5,6%), međutim, to je većinom rezultat velikog zaduživanja u inozemstvu – 1970. Jugoslavija se zadužila za 2,3 milijarde, a 1975. za 6,5 milijardi dolara.³¹ Nakon krize s Hrvatskim proljećem 1971., 1973. godine dolazi do međunarodne naftne krize koja je ozbiljno pogodila Jugoslaviju. Zbog problema s nabavkom nafte patilo je gospodarstvo cijele Jugoslavije, osobito manje razvijenih republika i područja. To dovodi do financijskih problema u poduzećima i do međunarodnog zaduživanja Jugoslavije.³²

Događaj na društvenom i političkom planu od 1967.-1972. godine u Jugoslaviji bili su potaknuti liberalizacijom nakon pada Rankovića i smjenjivanja te struje partijaca, ekonomskom krizom koja je potaknula pitanja o trošenju novca, ali i vanjskopolitičkim faktorima poput Praškog proljeća i studentskih prosvjeda 1968. godine.³³ Naime, pad Aleksandra Rankovića, čelnog čovjeka Udbe, 1966. godine u Hrvatskoj je dočekan s olakšanjem jer se očekivalo da će doći do demokratizacije političkog života u Jugoslaviji.³⁴ U kontekstu te demokratizacije prvo je 1967. godine objavljena *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* koja je tražila da se uvedu hrvatski i srpski jezik kao ravnopravni jezici slovenskom i makedonskom i da se prestane propagirati srpsko-hrvatski jezik kao državni jezik.³⁵ Deklaracija je žestoko kritizirana u svim političkim slojevima, a glavnim krivcem za njezino sastavljanje proglašena je Matica hrvatska.³⁶ Međutim, ona nije ukinuta. Naprotiv, 1968. godine osnovala je prvi ogranak u inozemstvu – u Badenu u Švicarskoj,³⁷ te je svoju izdavačku djelatnost nastavila u još većem obujmu.³⁸ Zatim se razbukvalo Hrvatsko proljeće ili Reformsko-demokratski pokret, u kojem su glavnu riječ vodili reformistički i nacionalno orijentirani političari s čela SKH koji su težili daljnjoj federalizaciji Jugoslavije i stvaranju većih kulturnih, društvenih i političkih

²⁹ Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 489, 525.

³⁰ Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, 38.

³¹ Paul Garde, *Život i smrt Jugoslavije*, prev. Živan Filippi (Zagreb, Mostar: Ceres; Ziral, 1996), 103.

³² Garde, *Život i smrt Jugoslavije*, 100-101.

³³ Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, 29.

³⁴ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 513.

³⁵ *Ibid.*, 516.

³⁶ *Ibid.*, 517.

³⁷ *Ibid.*, 554.

³⁸ Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 533.

sloboda.³⁹ Na valu liberalizacije došlo je 1970. i do novog vodstva među studentima Zagrebačkog sveučilišta, a novi program Matice hrvatske trebao ju je usmjeriti i na ekonomska i politička pitanja, a ne samo na kulturna i obrazovna kao do tada, zbog čega su se partijski rukovodioci zabrinuli da se okreće prema buđenju nacionalne svijesti. Broj članova Matice tijekom 1971. godine narastao je na 50.000, organizirane su razne prohrvastke aktivnosti, neke u sklopu Jugoslavije, a neke izvan nje.⁴⁰ U prosincu te godine na sjednici u Karađorđevu stanje u Hrvatskoj i hrvatsko vodstvo su osuđeni te nakon pritisaka da daju ostavke zamijenjeni lojalnijim kadrom. Pristalice reformsko-demokratskog pokreta su onemogućeni u daljnjem bavljenju politikom, a mnogi od njih su osuđeni i zatvoreni.⁴¹ Međutim, 1972. godine amandmanima na ustav dopuštena je ograničena decentralizacija – tvrtke su smjele zadržati dvadeset umjesto sedam posto zarađenih deviza, a dodatna decentralizacija provedena je ustavom iz 1974. godine kad je uvedena određena vrsta federalno-konfederalnog uređenja.⁴²

Kao što je već navedeno, nakon 1945. godine došlo je do velike deagrarizacije i rasta gradova koji su velikim tvorničkim postrojenjima i višim plaćama privlačili seosko stanovništvo.⁴³ S dolaskom stanovništva u gradove i povećanjem standarda razvio se širok građanski sloj.⁴⁴ Od 1953. do 1963. godišnji rast osobne potrošnje u Jugoslaviji bio je 10%, a između 1955. i 1961. godine rast industrijske proizvodnje bio je najviši među svim državama u Europi,⁴⁵ zbog čega je među stanovnicima Jugoslavije postojala svijest da će se svake godine živjeti sve bolje.⁴⁶ Iako razmjer masovne potrošnje europskog istoka i zapada nije bio jednak, možemo reći da se Jugoslavija ovdje našla između te dvije krajnosti⁴⁷, s obzirom na to da je 1968. godine dostigla prosječan dohodak po stanovniku u svijetu.⁴⁸ Vrijeme najvećeg rasta životnog standarda u Hrvatskoj bilo je između 1961. i 1965. godine,⁴⁹ a potrošački mentalitet manifestirao se između ostaloga brojnim zabavnim časopisima specijaliziranim za pojedine teme ili čitatelje, radijskim emisijama i zabavnim aktivnostima za djecu i odrasle.⁵⁰

³⁹ Goldstein, *Hrvatska 1918-2008.*, 538.

⁴⁰ *Ibid.*, 545.

⁴¹ *Ibid.*, 551.

⁴² *Ibid.*, 567.

⁴³ *Ibid.*, 524-525.

⁴⁴ *Ibid.*, 531.

⁴⁵ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 45.

⁴⁶ Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 523.

⁴⁷ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 40.

⁴⁸ Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, 46.

⁴⁹ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 65.

⁵⁰ *Ibid.*, 65.

2.2. Grad Sisak

Iako povijest grada Siska seže u antičko vrijeme, značajan razvoj doživio je tek krajem 19. stoljeća kada su dva dijela, civilni i vojni, spojeni i proglašen je slobodnim kraljevskim gradom. Tijekom sljedećih desetljeća od trgovačkog središta transformirao se u prometno i industrijsko središte.⁵¹ U usporedbi s drugim hrvatskim gradovima, Sisak je bio multinacionalan i multikulturan grad. Posebno je visok postotak nehrvatskog stanovništva otpadao na srpsko stanovništvo, koje se u grad slijevalo iz okolnih sela. Naime, početkom 1970-ih godina u Sisku je živjelo deset posto Hrvata manje i gotovo jednak postotak Srba više nego na republičkoj razini, prema čemu su oni činili značajan postotak stanovništva grada.⁵²

Pionirski dom Sisak bio je uz Centar za kulturu, Muzej Sisak i Historijski arhiv jedan od nekoliko kulturnih institucija u gradu.⁵³ Po osnivanju 1964. godine, tim se institucijama pridružio i Pododbor Matice hrvatske, na čiju je inicijativu pokrenut Tjedan kulture koji je svake godine počinjao 22. lipnja. Matica hrvatska je u Sisku krajem 1960-ih godina bila jednako popularna kao i na republičkoj razini, pa je broj članova sisačkog Pododbora u tri godine (1968.-1971.) porastao s četrdeset devet na devetsto osamdeset četiri člana. Prije 1971. godine članstvo Matice hrvatske bilo je malobrojno, ali tijekom te godine se umnogostučilo, što je rezultiralo i povećanim brojem kulturnih događanja.⁵⁴ Aktivnosti su se sastojale od predavanja i povećanog broja publikacija, a najveći događaj bilo je obilježavanje stogodišnjice rođenja Stjepana Radića. Na proslavi obljetnice govor je između ostalih održao i Franjo Tuđman, predsjednik Komisije za hrvatsku povijest Matice hrvatske.⁵⁵ Inače je Radić prema marksističkoj filozofiji bio osuđen kao kulak, zbog čega je ovo događanje bilo vrlo kontroverzno.⁵⁶ Ovakve su se aktivnosti organizirale do prosinca 1971. godine kad je Pododbor raspušten. U poduzećima nije došlo do masovnog otpuštanja, ali su i poduzeća i političke organizacije doživjele 'čistku'.⁵⁷

Nakon Drugog svjetskog rata Sisak je, kao i ostatak Hrvatske, prošao nacionalizaciju kojom su poduzeća postala državno vlasništvo. Osim okrupnjavanja poduzeća, dolazi i do otvaranja novih, u prehrambenoj (Segestica, bivše prijeratno poduzeće Teslić te Radonja) i tekstilnoj industriji (Siscia). Nesumnjivo najveći poslodavci u Sisku bile su Željezara i Rafinerija, koje

⁵¹ Hrvoje Klasić, *Hrvatsko proljeće u Sisku* (Zagreb: Srednja Europa, 2006), 11-12.

⁵² *Ibid.*, 14-15.

⁵³ *Ibid.*, 20.

⁵⁴ *Ibid.*, 122.

⁵⁵ *Ibid.*, 128-129.

⁵⁶ *Ibid.*, 120.

⁵⁷ *Ibid.*, 201, 198.

su se u razdoblju najvećeg gospodarskog rasta grada od 1955. do 1976. godine najviše istaknule.⁵⁸ Ta su velika industrijska postrojenja smjestila Sisak među gospodarski najrazvijenije općine u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Osobit razvoj Sisak je doživio sredinom 1960-ih godina, kada je postao važno prometno središte.⁵⁹ Nakon 1957. pa sve do 1964. godine zbog odličnog poslovanja drugog najvećeg industrijskog poduzeća u gradu, Rafinerije, radnicima je povećan osobni dohodak, pa je automatski rastao i njihov društveni standard.⁶⁰ Najveće poduzeće u Sisku, Željezara, tijekom 1960-ih godina doživjela je veliki rast, koji je sa sobom donio priljev stanovništva u grad i financiranje infrastrukturnih, obrazovnih i kulturnih projekata u gradu.⁶¹ Istovremeno o rastu životnog standarda svjedoči i porast broja televizijskih i radio uređaja u Sisku.⁶²

⁵⁸ Klasić, *Hrvatsko proljeće u Sisku*, 25.

⁵⁹ *Ibid.*, 26.

⁶⁰ *Ibid.*, 28-29.

⁶¹ *Ibid.*, 33.

⁶² *Ibid.*, 20-21.

3. Socijalistička pedagogija

3.1. Pedagogija SSSR-a kao uzor

Kao i gotovo svi drugi aspekti države, od 1945. pa sve do 1951. godine pedagogija i odgoj razvijali su se po uzoru na SSSR, što znači da su bili pod snažnim utjecajem države i državne ideologije. Sva dotadašnja saznanja i kretanja u hrvatskoj, to jest jugoslavenskoj pedagogiji su stavljena po strani. Postupno je uveden novi pogled na pedagogiju u okviru socijalističke ideologije koji je bio visoko ispolitiziran i svoje je uzore nalazio u socijalističkim ideolozima poput Marxa, Engelsa i Lenjina, a često su se citirali i Staljin i Tito.⁶³ Jugoslavenska pedagogija je „svedena na razinu kvalitete interpretacije sovjetske socijalističke pedagogije“,⁶⁴ prema kojoj su pioniri bili graditelji budućnosti i stoga je bilo vrlo važno da budu ispravno odgojeni.⁶⁵

Sovjetski sociolozi davali su veliku važnost slobodnom vremenu kao onome dijelu dana kad su ljudi slobodni od rada i mogu se odmarati, ali i obrazovno i kulturno uzdizati, te baviti znanostima i umjetnošću. Slobodno vrijeme koje se javlja u industrijaliziranim društvima 20. stoljeća pruža „nove mogućnosti pedagoškog djelovanja“,⁶⁶ što je u sovjetskom slučaju značilo mogućnost za odgoj djece u socijalističkom duhu. Ono uključuje vrijeme za učenje, stjecanje novih kvalifikacija, društveno koristan rad, hobije i razonodu.⁶⁷ Dakle, slobodno vrijeme nije bilo samo vrijeme kada se ne radi i odmara, već vrijeme koje je korisno utrošeno u neke druge svrhe, koje „pomaže stvaranju novih materijalnih i duhovnih dobara“. ⁶⁸ Prema tome, tri najvažnije funkcije slobodnog vremena su odmor, razonoda i razvoj ličnosti.⁶⁹ Količina slobodnog vremena i djelatnosti kojima se odrasli ljudi i djeca bave za to vrijeme ovise o ekonomskim i političkim faktorima društva, to jest stupnju razvijenosti države u kojoj žive.⁷⁰

⁶³ Neki od najvažnijih radova koji su u prijevodu služili u socijalističkoj Jugoslaviji bili su *Pedagogika* (1947), autora B. P. Jesipova i N. K. Gončarova, zbirka eseja *O vaspitanju* (1947) te *Osnovni problemi pedagogije* (1947), i knjiga *Pedagogija* (1949) koju je uredio P. N. Gruzdjev, Igor Radeka i Štefka Batinić, „Pedagogy and school system in Croatia between the end of World War II and the end of 1950s,“ *Journal of Contemporary Educational Studies: Sodobna pedagogika*, sv. 66/132, br. 2 (2015): 43-44.

⁶⁴ Ako nije drugačije navedeno, svi prijevodi s engleskog, njemačkog i slovenskog su moji. Radeka i Batinić, „Pedagogy and school system in Croatia between the end of World War II and the end of 1950s,“ 44.

⁶⁵ Ildiko Erdei, „The Happy Child' As an Icon of Socialist Transformation: Yugoslavia's Pioneer Organization“, u *Ideologies and National Identities: The Case fo Twentieth-Century Southeastern Europe*, ur. John R. Lampe i Mark Mazower (Budapest; New York: Central European University Press, 2004), 155.

⁶⁶ Vladimir Janković, *Slobodno vrijeme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1973), 7, 10.

⁶⁷ *Ibid.*, 25.

⁶⁸ *Ibid.*, 24-5.

⁶⁹ *Ibid.*, 33.

⁷⁰ *Ibid.*, 25.

Slobodno vrijeme služi razvoju svestranog „duhovnog i fizičkog razvoja ličnosti“, a ostvaruje se između ostalog i odlascima u kina, na koncerte, čitanjem, bavljenjem umjetnošću i sportom.⁷¹ Prema tome, sovjetskim pedagogima bilo je važno organizirati razne aktivnosti za provođenje slobodnog vremena, jer se inače ljudi mogu prepustiti dokolici i uludo potrošiti slobodno vrijeme gledajući televiziju i čitajući časopise, te bi na kraju mogli i zastraniti.⁷²

Prema socijalističkoj pedagogiji djeca su trebala biti odgajana kolektivno te sudjelovati u upravljanju ustanovama čiji su bili članovi. Važan dio odgoja činio je kreativan rad koji kod djece izaziva veselje, a trebao ih je naučiti unutarnjoj disciplini koja bi im trebala biti korisna u budućem zaposlenju. Njime su djeca trebala biti uvođena u uloge koje će izvršavati kao odrasli, to jest biti „priprema za budućeg građanina u komunističkom društvu“. Nisu se zapostavljali ni pjevanje i igra, koja je trebala uključivati različite igračke, ali su one trebale biti pomno birane kako ne bi potaknule razvoj taštine i uobraženosti kod djece. Općenito je odgoj djece u SSSR-u bio vrlo ispolitiziran; ona su od malena učena da sudjeluju u političkim aktivnostima i razmišljaju o politici. Djecu se nerijetko poticalo da dijele predizborne letke i organiziraju agitacijske aktivnosti, a cilj svega toga bio je stvoriti samopouzdanog, politički osviještenog i intelektualno samostalnog pionira.⁷³

Iako su pioniri trebali biti vrlo samostalni, u isto vrijeme se poticao osjećaj pripadnosti kolektivu.⁷⁴ Zbog toga se velika važnost pridavala sudjelovanju u grupnim aktivnostima i usađivanju ljubavi i poštovanja prema Lenjinu, neprikosnovenom heroju Sovjetskog saveza i jednom od „novih svetaca“, kako ga naziva Juliane Fürst. To se pokušavalo ostvariti dječjim aktivnostima poput pisanja Lenjinove biografije ili osmišljavanje plakata o njegovim postignućima. Poštovanje ovog kulta ličnosti njegovalo se od ranog djetinjstva pjesmicama i pričama o Lenjinu i njegovoj povezanosti s pionirima.⁷⁵ Stvaranje njegovog kulta ličnosti udarilo je temelje za sve ostale u SSSR-u, prije svega za Staljina, čije se ime spominjalo u zakletvi koja se izgovarala pri pristupanju Komsomolu, a Lenjinovo pri pristupanju pionirima.⁷⁶ Staljin je u isto vrijeme bio i očinska figura i autoritativni vođa koji je utjelovljavao moć i

⁷¹ Janković, *Slobodno vrijeme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi*, 26.

⁷² *Ibid.*, 31.

⁷³ Catriona Kelly, *Children's World: Growing Up in Russia, 1890-1991* (New Haven: Yale University Press, 2007), 64, 67, 76-78.

⁷⁴ Susan E. Reid, „Khrushchev's Children Paradise: The Pioneer Palace, Moscow, 1958-1962,“ u *Socijalist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, ur. David Crowley i Susan E. Reid (New York, Oxford: Berg, 2002), 143.

⁷⁵ Kelly, *Children's World: Growing Up in Russia, 1890-1991*, 71, 74.

⁷⁶ Juliane Fürst, *Stalin's Last Generation: Soviet Post-War Youth and the Emergence of Mature Socialism* (New York: Oxford University Press, 2010), 118.

legitimnost Sovjetskog saveza. I druge socijalističke države preuzele su ovaj obrazac uspostavljanja kultova ličnosti od bivših i pokojnih, ali i trenutnih, živućih vladara. Osim njih, u tu kategoriju idola mogli su ući pisci, umjetnici i drugi političari. Fürst u tome vidi povezanost s religijskim ikonama – oni su poput idola koji imaju moć integracije, jednako su privlačni ljudima svih klasa, nacija i dobi.⁷⁷

3.1.1. Prostori za ideološki odgoj djece

Odgoj novog sovjetskog građanina prije svega je provođen kroz škole, no sovjetska je ideologija otvarala i druge institucije s istom svrhom. Tako su osnovani pionirski kampovi⁷⁸ u kojima su djeca provodila ljetne praznike. Svoje su zlatno doba proživljavali 1970-ih godina kada je otprilike pola milijuna moskovske djece godišnje ljeto provodilo u njima. Samo oko Moskve 1976. godine postojalo je čak 314 kampova, a jedan od najvećih, nazvan Lenjingradska pionirska palača, otvoren je 1969. godine. U svakome od njih odvijale su se drugačije aktivnosti; na primjer, ovaj u Lenjingradu u suštini je bio sportski centar. Jedan od najpoznatijih ovakvih kampova bio je Artek na Krimu, u kojem su djeca sovjetskih partijskih rukovodioca provodila ljeto zajedno s djecom istaknutih stranih komunista i šaćicom pionira koji su svoje mjesto u Arteku osigurali odličnim ocjenama u školi ili drugim postignućima. Iako Catriona Kelly tvrdi da su kampovi više služili za izlete i odmor, nego za ideološki odgoj i da se politika spominjala tek rijetko, tijekom razgovora oko vatre ili u patriotskim pjesmicama,⁷⁹ kampovi su služili za odgoj pionira za određen način života, to jest život u sovjetskom socijalističkom društvu. Istu su svrhu imale i pionirske palače, koje su osmišljene kao mjesta za izvanškolske aktivnosti pionira i trebale su pomagati razvoj „društvenosti i ideološkog oblikovanja djece, njihovo obrazovanje na području estetike i znanosti, igru i maštu“.⁸⁰ Od kampova su se razlikovale po tome što su bile formalnije od kampova koji su služili kao ljetovališta, ali su nastali na istoj premisi da djeca trebaju imati svoj prostor, odvojen od prostora odraslih, ali ipak dio njihovog svijeta. Građeni su u blizini velikih gradova, ali dovoljno daleko da mogu uživati u prirodi i da do njih ne dopire gradska buka.⁸¹

⁷⁷ Fürst, *Stalin's Last Generation: Soviet Post-War Youth and the Emergence of Mature Socialism*, 115.

⁷⁸ Engl. *Pioneer Camp*. Sovjetski pionirski kampovi nisu imali zgrade izgrađene isključivo za tu svrhu, već su djeca spavala u seoskim kolibama ili vikendicama. S obzirom na to da njihova priroda odudara od one pionirskih domova i gradova, u prijevodu je zadržan naziv kamp.

⁷⁹ Kelly, *Children's World: Growing Up in Russia, 1890-1991*, 558-560.

⁸⁰ Reid, „Khrushchev's Children Paradise: The Pioneer Palace, Moscow, 1958-1962,“ 142.

⁸¹ *Ibid.*, 143.

4. Jugoslavenska socijalistička pedagogija

4.1. Teorija jugoslavenske socijalističke pedagogije

Nakon sukoba Tito-Staljin, Jugoslavija je već 1949. godine počela s odmakom od sovjetske pedagoške doktrine, a do kulminacije je došlo dvije godine kasnije. Uz odmak, došlo je do reevaluacije jugoslavenske pedagogije iz vremena prije Drugog svjetskog rata, što je zajedno dovelo do uspostavljanja 'trećeg' puta i na ovom polju.⁸² Međutim, cilj jugoslavenske socijalističke pedagogije nastavio je biti stvaranje novog socijalističkog čovjeka kroz „društveno strukturiranu pedagogiju i kolektivizam u obrazovanju“,⁸³ što pokazuje da se mnogo teorijskih i metodoloških postavki još uvijek temeljilo na sovjetskom uzoru.⁸⁴ S krajem rata u Jugoslaviji je krenulo ekstenzivno obnavljanje infrastrukture u kojoj bi se odvijao odgoj i obrazovanje, gradile su se nove zgrade i otvarale nove škole te su se organizirale edukacije za obrazovne djelatnike. Novi pedagoški radnici trebali su u svom radu napustiti predratne obrasce i usvojiti novu pedagoško-ideološku paradigmu. Učitelji profesori morali su biti 'ispravno' politički obrazovani. Kako bi to postigli, trebali su izučavati prvi petogodišnji plan i čitati o Narodnooslobodilačkoj borbi. Podrazumijeva se da su pritom koristili materijale koje je odobrila Partija, autora poput Milovana Đilasa i govore Josipa Broza Tita.⁸⁵

Pionir je trebao odrasti u novog socijalističkog čovjeka i stoga je trebao biti pošten, iskren, odvažan, napredan, istrajan i radišan, a kako bi te karakteristike bile pamtljivije, prva slova tih epiteta tvore riječ pionir.⁸⁶ Osim toga, pioniri su trebali usvojiti ideale jugoslavenskog društva i razumjeti njezino političko i gospodarsko uređenje kako bi se pripremio na funkcioniranje u društvu kao odrasla osoba. Od Saveza pionira se nije očekivalo da rukovodstvo bude u potpunosti sačinjeno od odraslih, već su i pioniri trebali davati svoje ideje, birati vodstvo ali i

⁸² Glavni nositelji reforme bili su pedagozi Dragutin Franković, Stjepan Pataki, Radovan Teodosić i Vladimir Schmidt čiji su radovi i udžbenici zamijenili dotada korištene sovjetske prijevode. Radeka i Batinić, „Pedagogy and school system in Croatia between the end of World War II and the end of 1950s,“ 46.

⁸³ Riječ je o pedagogiji koja promovira društveno uređenje države, a ispred želja i potreba individue stavlja želje i potrebe kolektiva, to jest zajednice. Radeka i Batinić, „Pedagogy and school system in Croatia between the end of World War II and the end of 1950s,“ 47.

⁸⁴ O sovjetskoj pedagogiji kao inspiraciji jugoslavenskoj pogledati Dragutin Franković, *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1977), Nikola Potkonjak, *Od etatističke ka samoupravnoj socijalističkoj osnovnoj školi* (Beograd: Prosveta, 1977).

⁸⁵ Radeka i Batinić, „Pedagogy and school system in Croatia between the end of World War II and the end of 1950s,“ 54-57.

⁸⁶ Igor Duda, *Danas kada postajem pionir: djetinjstvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma* (Zagreb, Pula: Srednja Europa; Sveučilište Jurja Dobrile, 2015), 59.

djelovati kao vođe – desetari, načelnici štabova čete i odreda, te ekonomski i blagajnici.⁸⁷ Dakle, trebali su biti aktivni sudionici i stvaratelji organizacije, čime bi usvojili ideju o samoupravljanju. Time bi usvojili „socijalističke moralne stavove i uvjerenja, marksistički pogled na svijet“ te pridonijeli izgrađivanju samoupravnih odnosa i osobina cjelovitih ličnosti u samima sebi.⁸⁸ Početkom 1960-ih godina briga za dječje slobodno vrijeme dobiva jednaku važnost kao i škola i postaje dijelom sustavne brige o djeci. Također otprilike u isto vrijeme dolazi do prodora radija i televizije, filma i dječjeg tiska u organiziranje dječjeg slobodnog vremena. Ti su mediji, naravno, trebali biti korišteni na pravi način. Naime, CK SKH bio je svjestan mogućnosti utjecanja na djecu i tijekom slobodnog vremena.⁸⁹ Oblikovanje djece i mladih bolje je opisano u Programu Saveza komunista Jugoslavije koji je prihvaćen na Sedmom kongresu Saveza komunista Jugoslavije (22.-26. travnja 1958. u Ljubljani):

Osnovni ciljevi obrazovanja i odgoja u našim uslovima jesu: razvijanje stvaralačkog odnosa mlade generacije prema budućem pozivu i prema radu uopće; razvijanje socijalističke društvene svijesti i osposobljavanja omladine za učešće u društvenom životu zemlje, u organima društvenog samoupravljanja i upravljanja; upoznavanje i usvajanje dostignuća naših naroda i cjelokupnog čovječanstva na raznim područjima socijalnog, naučnog, tehničkog, umjetničkog i ostalog kulturnog stvaralaštva; razvijanje duha bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda; razvijanje internacionalizma, duha međunarodne solidarnosti radnih ljudi i ideje ravnopravnosti i zbliženja svih naroda u interesu mira i napretka u svijetu; usvajanje osnova naučnog, materijalističkog pogleda na svijet; razvijanje svestrane aktivističke ličnosti s intelektualnim i moralnim osobinama građana socijalističke zajednice; poboljšavanje fizičkog zdravlja, naročito razvijanjem fizičke kulture i tjelesnog odgoja kao uslova za normalan stvaralački život.⁹⁰

Dakle, vidljivo je kako je usmjeravanje odgoja i obrazovanja djece bilo jedna od ključnih stvari o kojoj se govorilo na sastancima najvišeg državnog vrha i koje je bilo uključeno u najvažnije državne dokumente.

Leko navodi osnovne postavke odgojnih ideala koje bi trebalo ostvariti s pionirima; prije svega organizirati obrazovni sustav tako da „pridonosi pripremanju svih građana za samoupravljanje

⁸⁷ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 75-6.

⁸⁸ „Zajednica učenika: pionirska zajednica I-VII razreda i zajednica učenika VIII razreda“ Paravina, Emil, ur., Pionirska zajednica, SDND SRH, Zagreb, 1983., 9. Citirano prema Duda, *Danas kada postajem pionir*, 79.

⁸⁹ I. Duda, *Danas kada postajem pionir*, 171-174.

⁹⁰ Citirano prema Duda, „Uvod: Od nazadnosti do svemira, od projekta do zbornika,“ 7.

i u tom sklopu za razumijevanje društvenih i političkih problema svoje nacije i svijeta, kako bi se mogli opredjeljivati uvijek za najnaprednije stavove i poštivati prava i slobode čovjeka i naroda“, „razvijati kulturne i humanističke odnose i duh međusobne suradnje među narodima i narodnostima socijalističke zajednice“.⁹¹ Navodi i ciljeve odgoja i obrazovanja koje je donijela Komisija za školsku reformu (1954.-1958.) te su objavljeni u Općem zakonu o školstvu. Najvažniji ciljevi su stvaranje čovjeka koji će raditi na jačanju socijalističkih društvenih odnosa i postizanju materijalnog blagostanja, „upoznati mladi naraštaj s poviješću i dostignućima jugoslavenskih naroda i cjelokupnog čovječanstva na raznim područjima naučnog, tehničkog, kulturnog i umjetničkog stvaralaštva i omogućiti mu da stekne šire opće i stručno obrazovanje“, „odgajati mladi naraštaj u duhu bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda Jugoslavije“, pridonijeti fizičkom odgoju omladine u interesu podizanja radnih sposobnosti i zdravog osobnog života“.⁹²

4.2. Praksa jugoslavenske socijalističke pedagogije

Prema Appleu, „znanje se bira i organizira na osnovu skupa načela i vrijednosti koji imaju određeno porijeklo i kojima se zastupaju određeni pogledi na normalnost i devijantnost, na dobro i loše, na shvaćanja kako 'ispravni ljudi postupaju'“.⁹³ Odabir određenoga znanja ovisi o društvenim interesima koji vode odabir znanja koje se prenosi u školama i drugim odgojno-obrazovnim institucijama. Odabir tih znanja nije nasumičan niti neutralan,⁹⁴ već počiva na ideologiji koju promovira društvena grupa koja posjeduje moć. Cilj socijalističkog odgoja je svestrano razvijena ličnost. Socijalistički odgoj ima tri važna elementa: na području materijalne proizvodnje, društvenih odnosa i kulture. Dakle, osim radišnosti i prihvaćanja radničkog samoupravljanja kao ekonomskog te socijalizma kao društvenog uređenja, važno je djeci prenositi i razvijati zanimanje za kulturu, koja „na višem nivou humanizira“ čovjeka.⁹⁵ Ivan Leko sažeo je to ovako:

Čovjek ne proizvodi samo da bi proizvodio, niti živi radi življenja, već sve to radi u krajnjoj liniji, zbog toga da pokaže svoje stvaralaštvo i da postigne što veći stupanj ljudske slobode. Zato u ljudskoj prirodi leži jedna neprekidna iskra stvaranja koja želi

⁹¹ Ivan Leko, *Uvod u pedagogiju* (Zagreb: Narodne novine, 1969), 73.

⁹² *Ibid.*, 74.

⁹³ Michael W. Apple, *Ideologija i kurikulum*, prev. Đorđe Tomić (Beograd: Fabrika knjiga, 2012), 161-162.

⁹⁴ Apple, *Ideologija i kurikulum*, 162.

⁹⁵ Leko, *Uvod u pedagogiju*, 72.

urediti društvene odnose tako da ono na kraju postane svrha i smisao života. U tom kontekstu kultura i kulturna dobra u odnosu na odgoj i obrazovanje, kao jedno od bitnih sredstava formiranja ličnosti, imaju nezamjenjivu ulogu. [...] Odgoj u školama treba da od učenika stvara aktivne borce za pobjedu naše opće političke linije u unutrašnjoj i vanjskoj politici zemlje [i treba biti] prožet ideologijom radničke klase.⁹⁶

Jugoslavija je pokušavala postići stvaranje novog društva preko odgojno-obrazovnog sustava, koji je „koristila kao mehaniz[am] u formiranju lojalne društvene zajednice“.⁹⁷ Kulturni život u gradovima i mjestima većinom se održavao u okviru „centara za kulturu, narodnim sveučilištima, čitaonicama i kazalištima u kojima su organizirani obrazovni i kulturni sadržaji te amaterske djelatnosti“.⁹⁸ Istovremeno je pokrenuto opće opismenjavanje stanovništva;⁹⁹ već 1945. godine donesen je zakon prema kojem je u Jugoslaviji obvezno četverogodišnje školovanje trebala zamijeniti obvezna sedmogodišnja škola, koji je zbog nedostatka nastavnika i ratnih razaranja proveden samo u dijelovima Hrvatske. Prve sedmogodišnje škole otvorene su u školskoj godini 1946/47., a 1954/55. uvedena je osmogodišnja škola,¹⁰⁰ a već u školskoj godini 1958/59., 97,4% djece iz čitave populacije bilo je obuhvaćeno osmogodišnjim školovanjem.¹⁰¹

S promjenom gospodarskih prilika u Jugoslaviji, materijali koji su korišteni za edukaciju učitelja, profesora i drugih suradnika u odgojno-obrazovnim institucijama postajali su sve brojniji i raznovrsniji. Objavljivani su udžbenici, priručnici za učitelje i časopisi za djecu. Osim toga, rastao je i broj aktivnosti i organizacija koje su brinule o odgoju i obrazovanju djece. Organizirane su izvannastavne i izvanškolske aktivnosti, obilježavanje obljetnica, festivali i to najčešće u sklopu Pionirske organizacije.¹⁰² Kao i pionirske organizacije u drugim socijalističkim državama, nastala je po uzoru na sovjetsku, koja je osnovana 1922. godine.¹⁰³ Sovjetska su djeca postajala pioniri s deset godina, a s petnaest su prelazila u članstvo u organizaciju za mlade, Komsomol.¹⁰⁴ Savez pionira Jugoslavije osnovan je 1942. godine na

⁹⁶ Leko, *Uvod u pedagogiju*, 72.

⁹⁷ Martina Beus, „Prosvjetna politika u službi ideološkog (pre)odgoja u Hercegovini 1945.-1952.“ *Hercegovina: Časopis za kulturno i povijesno naslijeđe*, br. 2 (2016): 250.

⁹⁸ Stipe Tonković, „Kako se živjelo u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj – životni standard.“ U *Titovo doba – Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, ur. Tomislav Badovinac (Zagreb: Savez društava "Josip Broz Tito" Hrvatske, 2008), 442.

⁹⁹ Beus, „Prosvjetna politika u službi ideološkog (pre)odgoja u Hercegovini 1945.-1952.“, 254.

¹⁰⁰ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*, 71-2, 77.

¹⁰¹ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 436.

¹⁰² Radeka i Batinić, „Pedagogy and school system in Croatia between the end of World War II and the end of 1950s.“, 59.

¹⁰³ Kelly, *Children's World: Growing Up in Russia, 1890-1991*, 62.

¹⁰⁴ E. Paravina, *Savez pionira – faktor odgoja u slobodnom vremenu*, 84-5.

Prvom antifašističkom kongresu omladine Jugoslavije u Bihaću, a svečanost primanja u pionire organizirana je svake godine za učenike prvog razreda osnovne škole.¹⁰⁵ Iz sovjetskog uzora jugoslavenski su komunisti preuzeli slične odore, ideju internacionalizma i patriotizma, slavljenje kulta ličnosti nacionalnog vođe, „zahvalnost za sretno djetinjstvo i vjeru u svjetlu budućnost“.¹⁰⁶

Povezanost pionirske organizacije s kultom vladara u socijalističkim zemljama bila je uobičajena. Tako su 'Titovi pioniri', to jest 'Titovi mali vojnici' i njihov heroj, osloboditelj i zaštitnik njegovali odnos već za vrijeme rata. Tradicija posjeta Hrvatskom zagorju kao mjestu Titova rođenja uvedena je već za vrijeme rata, a nastavljena je do kraja 1980-ih.¹⁰⁷ Djeca su kao dio školske lektire čitala priče o Titovom djetinjstvu i junaštvima u otporu prema klasnom neprijatelju, nepravdi i potlačivanju.¹⁰⁸ Nakon rata uvedeni su simboli povezanosti pionira s vođom – kapa 'titovka' kao dio pionirske uniforme, pionirski pozdrav 'Za domovinu s Titom – naprijed!', slavljenje Titovog rođendana kao Dana mladosti, a nakon njegove smrti i spomen Tita tijekom pionirske zakletve.¹⁰⁹ Nije se njegovao samo Titov kult ličnosti; slavljenje rođendana Karla Marxa ili godišnjice Oktobarske revolucije u Jugoslaviji bilo je uobičajeno, osobito kada su te obljetnice bile okrugle,¹¹⁰ a komemoriranje obljetnica raznih bitaka u obliku posjete grobovima poginulih vojnika je bilo dio uobičajenog programa različitih pionirskih zajednica.¹¹¹ Praznici koji su se obilježavali u Savezu pionira bili su Dan Republike (primanje u pionirsku organizaciju), Nova godina, Pozdrav proljeću, Prvi maj, Dan mladosti, početak i kraj školske godine.¹¹²

Savez pionira suočavao se s istim problemima kao i obrazovni sustav. Ponajviše je nedostajalo educiranih nastavnika i pionirskih rukovodioca. Naime, uz sam nedostatak kadra, problem je bio i u tome što je postojeći kadar bio bez zadovoljavajuće školske spreme i iskustva u radu s djecom.¹¹³ Zato je pedesetih godina krenula reforma i popularizacija Saveza pionira. Osnovane su druge organizacije za rad s djecom poput društava Naša djeca, čiji su članovi trebali rukovoditi Savezom pionira. U rad s pionirima uključeni su i omladinci koji su imali smisla za

¹⁰⁵ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 27.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 18.

¹⁰⁷ Više o izletima u Titov rodni kraj u Duda, *Danas kada postajem pionir*, 147.

¹⁰⁸ Riječ je o knjigama Dječak sa Sulte Milivoja Matošeca i Knjiga o Titu Francea Bevka. Duda, *Danas kada postajem pionir*, 139-140.

¹⁰⁹ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 137.

¹¹⁰ Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.*, 31-32.

¹¹¹ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 80.

¹¹² Emil Paravina, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje: (period od 1945. do 1950.g.)* (Zagreb: Naša djeca, 1957), 61.

¹¹³ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 29.

rad s djecom, a koji su pohađali trojedni tečaj u zagrebačkom Pionirskom gradu koji se sastojao od jedne trećine predavanja i dvije trećine zabavnog, praktičnog rada s pedagogima te nastavnicima tjelesnog i glazbenog odgoja.¹¹⁴ Unatoč trudu, pronalazak adekvatnih i motiviranih rukovodioca bio je težak, a teškoće je stvarao i konstantni nedostatak novca i prostora. U manjim sredinama kvalitetni su kadrovi preuzimali sve više obveza zbog čega ih nisu mogli sve obavljati na zadovoljavajući način.¹¹⁵ Radi ideje da je odgoj djeteta u socijalističkom duhu složeni zadatak koji se ne može prepustiti samo školi, u njega su uključene i druge društvene organizacije.¹¹⁶ Rezolucijom Desetog kongresa SKJ iz 1974. godine vodstvo države pozvalo je na „udruženi rad“ svih odgojno-obrazovnih institucija, ali i drugih „društvenih faktora“ u svrhu odgoja i obrazovanja.¹¹⁷ Dakle, osim škola i kulturnih ustanova, u odgoju su trebali sudjelovati i „porodica, osnovne organizacije udruženog rada, društveno-političke organizacije, stručna, kulturno-umjetnička, tehnička, sportska i druga društva i ustanove, dječje i omladinske organizacije, društva i savezi za vaspitanje i zaštitu djece, Jugoslavenska narodna armija i druge organizacije odbrane, štampa, izdavačka djelatnost, radio i televizija, a mnoge udruge su surađivale sa Savezom pionira i Savezom društava Naša djeca.“¹¹⁸

Pravilan odgoj u socijalističkom duhu implementirao se kroz velik broj različitih aktivnosti. Većina učenika društvima je pristupala radi veselja i zadovoljstva, a treneri i voditelji tu motivaciju su usmjeravali prema razvijanju fizičkih sposobnosti te socijalnih i psiholoških osobina učenika.¹¹⁹ Društva su se organizirala na dobrovoljnoj bazi, bila su podijeljena na sekcije a članovi su plaćali članarinu.¹²⁰ Kulturno-umjetnička društva bila su „značajno sredstvo društvenog odgoja i obrazovanja“ te „pogodan oblik i metoda uvođenja učenika u školske javne funkcije“. Najviše ih je bilo u osnovnim školama, a unutar jednog društva postojale su različite grupe poput literarnih, folklornih, glazbenih, filmskih i novinarskih. Članovi društava često su sudjelovali na festivalima unutar škole, na razini općine i na kraju na republičkim festivalima.¹²¹ Najvažnija od svih dječjih organizacija bio je Savez pionira Jugoslavije, čiji su ciljevi bili da „organizirano ispunjava dio slobodnog vremena pozitivnim i korisnim sadržajima“, uključuje

¹¹⁴ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 30-34, 39. "Referat o školovanju dobrovoljnih kadrova za rad u Pionirskoj organizaciji, 1959," Arhiv Grada mladih, nekatalogizirano.

¹¹⁵ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 34-35.

¹¹⁶ *Ibid.*, 41.

¹¹⁷ Nikola Potkonjak, *Od etatiističke ka samoupravnoj socijalističkoj osnovnoj školi* (Beograd: *Prosveta*, 1977), 64.

¹¹⁸ *Ibid.*, 64.

¹¹⁹ Ivan Leko, *Učenička samouprava* (Zagreb: Naprijed, 196), 367-368.

¹²⁰ *Ibid.*, 364.

¹²¹ *Ibid.*, 368-369.

male pionire u društvo i priprema ih „za kasnije aktivnosti budućih građana u sistemu društvenog samoupravljanja“, potiče ih da budu dobri prijatelji, solidarni i vrijedni učenici te da „razvija takove oblike aktivnosti pionira koji život djeteta proširuju znanjima iz nauke i tehnike, kulture i fizičke kulture, a koje im ne pružaju dovoljno drugi odgojni faktori“. ¹²²

Velika važnost je stavljena na kulturno-umjetnički rad koji podrazumijeva pjevačke zborove, folklorne grupe, priredbe, recitacije i dramske grupe. Bile su to aktivnosti koje su pioniri izvodili već od prvih dana postojanja svoje organizacije. Pioniri su pisali i zidne novine s reportažama o svojim aktivnostima i literarnim djelima. ¹²³ Organizirani su brojni festivali na kojima djeca mogu pokazati svoje kulturno-umjetničke dosege. ¹²⁴ Velik naglasak bio je i na 'fiskulturnom radu', tjelesnom i duševnom razvitku, usvajanju higijenskih navika i jačanju zdravlja. ¹²⁵ Kako bi novi socijalistički ljudi bili uistinu svestrani i spremni uključiti se u rad na postrojenjima, morali su dobiti osnovno obrazovanje i na polju tehnike. Zato su organizirane sekcije zrakoplovaca, brodara, foto-amatera, mašinaca, električara i druge. Međutim, zbog nedostatka literature i stručnjaka koji bi vodili različite sekcije, one su često vrlo brzo bile ugašene. Unatoč apelima pedagoga i pravilnika koje su donijeli Ministarstvo za nauku i kulturu FNRJ, Centralni komitet NOJ, Centralni odbor Narodne tehnike i Centralna uprava Saveza prosvjetnih radnika, o pokretanju tečaja za voditelje sekcija, rad na tom području uvijek je zaostajao za drugim sekcijama. ¹²⁶

4.2.1. Časopisi za djecu

Svaki časopis mnogo govori o vremenu i društvu u kojem je nastao, to jest o njegovom političkim i kulturnim stremljenjima. Kod časopisa za djecu i mladež uz to je vrlo izražena i komponenta ideologije koja se želi usaditi mladim generacijama društva i koja se odražava u „izboru i prezentaciji sadržaja“. ¹²⁷ Prema Paravini, jednom od najutjecajnijih jugoslavenskih pedagoga, osnovni cilj časopisa za djecu bio je da utječu na njihov odgoj, da ih uče da vole čitati, da im pruže nova znanja i zabavu, a rukovodiocima za jačanje pionirskih organizacija i bogaćenja njenih sadržaja. Prvi list za djecu u socijalističkoj Jugoslaviji bio je *Pionir*, još iz

¹²² Leko, *Učenička samouprava*, 374-375.

¹²³ Paravina, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje*, 72.

¹²⁴ *Ibid.*, 75.

¹²⁵ *Ibid.*, 77.

¹²⁶ *Ibid.*, 90-95.

¹²⁷ Ranka Javor, „Uvodna riječ.“ U *Časopisi za djecu i mladež: zbornik u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 3.

vremena NOB-a, a 1949. godine počeo je izlaziti i drugi list nazvan *Pionirska zastava*. *Pionir* je imao 16-22 stranice, više boja i izlazio je dva put mjesečno.¹²⁸ Nakon njega su pokrenuti brojni časopisi za djecu, a među najpoznatijima su *Modra lasta* i *Smib*. Kada je počela izlaziti preteča jednog od najpoznatijih i najdugovječnijih časopisa u Hrvatskoj *Modre laste*, *Djeca za djecu*, suradnici lista bili su učenici urednika Josipa Sabolovića.¹²⁹ Ostali urednici časopisa nastavili su tu praksu, pa se u *Modroj lasti* i danas mogu pronaći radovi učenika i učenica, od stripova, crteža, do književnosti i novinarstva.¹³⁰ Ista se praksa provodila i u drugim časopisima za djecu, na primjer u nekadašnjem *Smilju* (1873.-1945.) i njegovom modernom nasljedniku *Smibu* (prvi broj izašao je 1970.)¹³¹ te *Radosti*. Da se u dječje časopise ulagalo mnogo pažnje govori i činjenica da su u njihovom nastajanju redovito sudjelovali istaknuti (dječji) autori i umjetnici. Tako se na popisu suradnika *Radosti* mogu naći imena poput Mate Lovraka, Ivana Kušana, Sunčane Škrinjarić, Zvonimira Baloga, Gustava Krkleca, Dobriše Cesarića i Dragutina Tadijanovića.¹³²

¹²⁸ Paravina, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje*, 102-103.

¹²⁹ List je pod nazivom *Djeca za djecu: list za samostalni rad učenika osnovnih škola* izdavala Glavna novinska grupa đaka zagrebačkih osnovnih škola od 1954. do 1960. godine kad ga je pod imenom *Modra lasta: časopis za samostalne radove učenika osnovnih škola* preuzeo Sindikat prosvjetnih i naučnih radnika Jugoslavije. Hela Čičko, „Časopisi – skriveno blago najstarije dječje knjižnice u Hrvatskoj.“ U *Časopisi za djecu i mladež: zbornik u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 50.

¹³⁰ Željka Horvat-Vukelja, „Tiha avangardnost *Modre laste*.“ U *Časopisi za djecu i mladež: zbornik u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 87, 91.

¹³¹ Snježana Marić, „Prvi susret sa *Smibom* – prvi susret s časopisom.“ U *Časopisi za djecu i mladež: zbornik u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 95.

¹³² Joža Skok, „Uz šezdesetu obljetnicu *Radosti*.“ U *Časopisi za djecu i mladež: zbornik u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*, ur. Ranka Javor (Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010), 72.

5. Pionirski domovi i gradovi

Vladimir Janković 1973. godine naveo je pionirske domove kao jednu od institucija u kojima se trebalo organizirati slobodno vrijeme djece te kako se 'svakodnevno' javljaju zahtjevi za osnivanjem takvih i sličnih objekata, a njihovo pomanjkanje i zatvaranje „pogoduje širenju raznovrsnih antisocijalnih pojava kod djece i omladine“.¹³³ Statut Saveza pionira spominje sljedeće pionirske ustanove: „domove pionira, stanice mladih prirodnjaka, stanice mladih tehničara, željeznice i luke, kinematografe i pionirska kazališta, parkove, igrališta, ljetovališta i pionirske gradove“.¹³⁴

Pionirski domovi bili su dio „društvenog i odgojno-obrazovnog sustava, potreba društvene zajednice, dopuna obrazovnom utjecaju škole i pomoć obitelji u odgoju djeteta,“¹³⁵ a njihov cilj „bio je da sakupljaju pionire u slobodnom vremenu i da im omoguće zabavu i slobodnu stvaralačku aktivnost, a naročito da u nedostatku umjetničkih škola i institucija za tehničko obrazovanje talentovanoj deci pruže osnovne uslove za razvijanje njihovih sposobnosti.“¹³⁶ Stalna djelatnost za članove u obliku radionica, predavanja i edukativnih grupa bila je njihov najvidljiviji doprinos društvu.¹³⁷ Pravila organizacije Pionirskih domova donesena su zakonom Komiteta za škole i nauku vlade FNRJ i CK NOJ-a 1947. godine, iako ih je bilo i prije tog zakona. Da su se pionirski domovi diljem Hrvatske suočavali sa sličnim problemima svjedoči činjenica da ih je neposredno nakon rata bilo desetak, nakon čega se njihov broj spustio na samo pet - u Rijeci, Splitu, Bjelovaru, Slavonskom Brodu i Osijeku. Do 1960-ih broj je narastao na šesnaest pionirskih domova, a početkom osamdesetih ponovno je pao na sedam. Među najuspješnijima su bili domovi u Opatiji (koji je radio kontinuirano) i u Rijeci (koji je otvoren 1948., a 1960-ih godina imao je sekcije za čak dvadeset raznih aktivnosti).¹³⁸

Možemo pretpostaviti da su gradovi koji su gradili pionirske domove za djecu imali više financijskih sredstava na raspolaganju od drugih gradova, pa se tako ovdje uklapa i Sisak koji je bio jedan od bogatijih gradova srednje veličine u Hrvatskoj. Međutim, ponuditi odgovor na pitanje zašto je u nekim gradovima postojao pionirski dom a u nekima nije, nije jednostavno. Moguće je da su gradovi koji su imali pionirski dom, neovisno o tome je li za njega sagrađena

¹³³ Janković, *Slobodno vrijeme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi*, 73.

¹³⁴ Paravina, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje*, 95.

¹³⁵ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 185.

¹³⁶ AJ, 637 SOOBDJ, 51, Izveštaj o stanju i problemima pionirskih domova (1961.). Citirano prema Duda, *Danas kada postajem pionir*, 184.

¹³⁷ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 186.

¹³⁸ *Ibid.*, 184, 186.

nova građevina ili je otvoren u sklopu škole ili neke druge institucije, imali veći postotak miješanog, nehrvatskog stanovništva. Tome u prilog ide činjenica da su pionirski domovi otvoreni u Sisku, Bjelovaru, Opatiji i Rijeci, a mogli su služiti kao mjesto propagiranja službene ideologije bratstva i jedinstva i integracije stanovništva.¹³⁹ U svakom slučaju, dati konačan odgovor na postavljeno pitanje bilo bi teško, ako ne i nemoguće.

Pionirski domovi služili su za organiziranje svečanosti, izložaba, koncerata, primanje u Savez pionira, dočekivanje gostiju iz drugih gradova i republika. Aktivnosti pionirskih domova mogle su se održavati u učionicama, radionicama, na igralištima, parkovima, vrtovima i izletima.¹⁴⁰ Aktivnosti poput Cvjetnog korza, Dječjeg tjedna, Dana dječje radosti, Pozdrava proljeću održavale su se u pionirskim domovima diljem zemlje,¹⁴¹ budući da su ih isplanirale i njihovo održavanje sugerirale organizacije na razini republike, kao što je bio Savez društava Naša djeca ili Savez pionira.¹⁴²

Manji pionirski centri nalazili su se u Divoselu, Jastrebarskom i Gradini, a „ono što je pionirski dom bio u manjoj sredini, na višim su razinama bili pionirski gradovi u Zagrebu i Beogradu“.¹⁴³ Takvi su centri bili „simbolička ritualna mjesta na kojima se kroz kolektivne aktivnosti formira socijalistički identitet“ od najranije dobi.¹⁴⁴

Prvi pionirski grad u Jugoslaviji građen je 1946.-1947. godine na padinama Košutnjaka u Beogradu, na području gdje je još u 19. stoljeću postojalo lječilište za djecu. Izgrađen je na omladinskim radnim akcijama, a pored Pionirskog grada išla je uskotračna željeznička pruga, koja se počela graditi kao prva pionirska željeznica u Jugoslaviji.¹⁴⁵ Omladinske radne akcije

¹³⁹ Prema popisu stanovništva iz 1971. godine, u Rijeci je bilo 77,33% hrvatskog stanovništva, u Sisku 69,75%, u Opatiji 83,94%, u Slavonskom Brodu 85,68%, u Osijeku 64,29%, u Splitu 86,29%, u Bjelovaru 79,88%. Dakle, svi ovi gradovi su uz hrvatsku većinu imali i značajan postotak stanovništva drugih nacija. Udio jugoslavenskog stanovništva ovdje ne igra gotovo nikakvu ulogu jer je on prije popisa stanovništva 1981. godine u svim navedenim općinama bio manji od pet posto. Jasna Crkvenčić-Borić, ur. *Popis stanovništva 1991: Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima* (Zagreb: Republički zavod za statistiku, 1992), 16, 22, 28, 30, 32, 34, 36.

¹⁴⁰ Paravina, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje*, 97.

¹⁴¹ „Nekoliko uputa za rad u Savezu pionira,“ 7-8. Arhiv Grada mladih, nekatalogizirano. Duda, *Danas kada postajem pionir*, 171.

¹⁴² HR-HDA, 1220 CK SKH, 2268, GO SDND, 12. republička konferencija SDND, 16.-17.11.1967. Izvještaj o radu glavnog odbora Saveza društava „Naša djeca“ SR Hrvatske od jedanaeste do dvanaeste konferencije, str. 80; Duda, *Danas kada postajem pionir*, 184.

¹⁴³ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 188.

¹⁴⁴ Sandra Roban Križić, „Obilježja modernosti na području arhitekture, urbanizma i unutrašnjeg uređenja nakon Drugog svjetskog rata“ u *Socijalizam i modernost. Umjetnost, kultura, politika 1950.-1974.*, ur. Ljiljana Kolešnik (Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, 2012), 66.

¹⁴⁵ Zanimljivo je da je ova pruga, iako se počela graditi kao prva u Jugoslaviji, svečano otvorena tek nakon zagrebačke. Ubrzo nakon toga otvorena je i ljubljanska pionirska željeznica koja je ugašena 1954. Popis gradova u kojima su izgrađene pionirske željeznice uključuje Maribor, Bitolu, Sarajevo, Kruševac, Kragujevac i Skopje. Više o beogradskoj pionirskoj željeznici, čiji je kraj počeo već 1951. godine vidjeti u: Milica Božić-Marojević,

su trebale simbolizirati zajednički rad za budućnost zemlje, a pionirska željeznica koja je vodila do Grada služila je kako bi se pioniri učili svom budućem zanimanju, razvijali radne navike, moral i vrline.¹⁴⁶ Glavni arhitekt beogradskog pionirskog grada bio je Rajko Tatić, a izgrađen je kao dječja kolonija sa stambenim paviljonima, igralištem, sportskim terenima, muzejom, telefonskom centralom i poštom. U početku se prostirao na devet hektara, a 1961. godine je proširen na devetnaest hektara. Od njega do Kijeva u Beogradu vodila je željeznička pruga s tri stanice kojom su upravljala djeca, a početkom šezdesetih godina je zbog velikih troškova ugašena. Određen dio projekta Pionirskog grada u Beogradu nikada nije izgrađen, ali onaj koji jest pokazuje koliko je zamisao o izgradnji ovakvog centra bila ambiciozna. Naime, izgrađena je dvorana za predavanja, predstave i kino projekcije s četiristo, restoran s petsto sjedećih mjesta, sportska dvorana koja se prostire na 250 kvadratnih metara i mnoge druge građevine. U njima su se odvijale razne aktivnosti, ali iz dostupne literature se čini da su one većinom bile ideološki usmjerene – pioniri su učili o Narodnooslobodilačkoj borbi, bratstvu i jedinstvu i Partiji i Titu. Autori i pokretači projekta Pionirskog grada imali utopističke težnje o stvaranju novog revolucionarnog socijalističkog društva.¹⁴⁷ Beogradski Pionirski grad je još uvijek u funkciji uljepšavanja dječjeg slobodnog vremena, a za razliku od zagrebačkog, do danas je zadržao svoje izvorno ime.¹⁴⁸

„Dijalektika sećanja i logika zaborava - od nastanka do nestanka Pionirske železnice u Beogradu,“ *Kultura* (2018): 56, 59-60. O ljubljanskoj pionirskoj željeznici vidjeti Maruša Pleterski, „Pionirska proga,“ *Kronika* (Ljubljana), sv. 32, br. 1 (1984): 44-56.

¹⁴⁶ Božić-Marojević, „Dijalektika sećanja i logika zaborava - od nastanka do nestanka Pionirske železnice u Beogradu,“ 54.

¹⁴⁷ Milica Božić Marojević i Marija Stanković, „Pioneer City in Belgrade Legitimate Oblivion or Non-Culture of Remembering”. U *Modeling Public Space(s) in Culture: Rethinking Institutional Practices in Culture and Historical (Dis)continuities*, ur. Tanurovska Kjulavkovski, Biljana, Nataša Bodrožić, Violeta Kachakova, (Skoplje: Lokomotiva, 2018), 229-231.

¹⁴⁸ Božić-Marojević, „Dijalektika sećanja i logika zaborava - od nastanka do nestanka Pionirske železnice u Beogradu,“ 53.

5.1. Pionirski grad u Zagrebu

5.1.1. Izgradnja Pionirskog grada u Zagrebu

Nakon što je dovršen beogradski Pionirski grad, pokrenuta je izgradnja sličnog kompleksa i u okolici Zagreba, kao drugog najvećeg grada u državi.¹⁴⁹ Inicijativu pokretanje gradnje dao je Centralni komitet Organizacije narodne omladine, nakon čega je osnovana Uprava gradnje pionirskog grada i željeznice. Izgradnju je financirala Vlada FNRJ, a zatim su financiranje preuzeli Grad Zagreb i republička vlada.¹⁵⁰ U gradnji su sudjelovale omladinske radne brigade, a u planiranju istaknuti stručnjaci na volonterskoj bazi. Namještaj i predmete potrebne za funkcioniranje Grada donirale su sindikalne i druge organizacije, dok su sredstva dobivena iz investicijskog fonda.¹⁵¹ Tijekom 1947. i prvog dijela 1948. godine nacrti i planovi za izgradnju su mijenjani, primarno zbog neprimjerenosti prvotno izabranog područja koje je bilo izrazito brdsko s mnogo potencijalnih klizišta. Zato je s prve željezničke stanice Dubrava izgradnja preseljena na brdašce obraslom šumom uz potok Trnavu, između sela Granešina i Markuševec. Osim lokacije najveća je izmjena programa izgradnje bila promjena koncepcije prema kojoj je umjesto jednog glavnog objekta od 6.000 kvadratnih metara isplaniran veći broj manjih prizemnih paviljona prilagođenih konfiguraciji terena.¹⁵² Paviljoni su trebali biti dio vrtnog naselja i uklopljeni u prirodu, zbog čega su bili izgrađeni od kamena i drveta, a u stilu socijalističkog modernizma.¹⁵³

Pripremni radovi za izgradnju Pionirskog grada u Zagrebu počeli su početkom ožujka 1948. organizacijom gradilišta.¹⁵⁴ Radovi su počeli nakon svečanog mitinga na Trgu Republike 1. travnja 1948. godine.¹⁵⁵ Tvrtka Cestogradnja izgradila je pristupnu cestu i sporedne putove, komunalne službe bile su zadužene za infrastrukturu, a Visokogradnja za gradnju objekata uz

¹⁴⁹ Iz usporedbe zagrebačkog i beogradskog Pionirskog grada vidljivo je nekoliko sličnosti. Obje institucije nastale su na obroncima izvan velikih gradova koji su ih s vremenom progutali, njihova je gradnja bila vrlo ambiciozna, projektirali su ih poznati i cijenjeni arhitekti, ali su zbog nedostatka novca izvorni planovi morali biti mijenjani. Oba Grada sačinjena su od malih paviljona, a do njih su vodile pionirske željeznice. O njihovoj sličnoj sudbini govori i to da su danas oba u vrlo lošem stanju, unatoč tome što su zaštićeni kao kulturna dobra. Ipak, obje institucije još uvijek djeluju. Doduše, zagrebačkoj je početkom 1990-ih ime promijenjeno u Grad mladih.

¹⁵⁰ Mladen Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje,“ Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda, br. 8 (2017): 201, 211.

¹⁵¹ Paravina, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje*, 101.

¹⁵² Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje,“ 201.

¹⁵³ Križić Roban, „Obilježja modernosti na području arhitekture, urbanizma i unutrašnjeg uređenja nakon Drugoga svjetskog rata,“ 103, 65.

¹⁵⁴ Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje,“ 207.

¹⁵⁵ Svečano su otvoreni radovi na izgradnji Pionirskog grada. Vjesnik Narodne fronte Hrvatske (Zagreb). VIII., 906 (1948.), (2. travnja), str.1. citirano prema Lajnert, *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori.*, 252.

pomoć omladinskih radnih brigada.¹⁵⁶ Prema Perušiću, na izgradnji je sudjelovalo ukupno dvadeset šest radnih brigada, većim dijelom iz Hrvatske, te iz Srbije i Slovenije. Brigade su se izmjenjivale radeći po nekoliko tjedana¹⁵⁷ pretežito pomoćne radove pod nadzorom stručnih građevinskih radnika.¹⁵⁸ Iako je prema planu Pionirski grad u Zagrebu trebao biti dovršen već iste godine,¹⁵⁹ zbog ekonomske stagnacije uzrokovane Rezolucijom Informbiroa gradnja se odužila do 1951. godine.

U Zagrebu su postojale dvije pionirske željeznice, jedna od Maksimira do Novaka koja je imala tri stanice i njena gradnja je započela 8. lipnja 1947. i drugu od Dubrave do Slanovca s četiri stanice koja se počela graditi godinu dana poslije. Kao i u Beogradu, obje su bile uskotračne, a imale su tri lokomotive i deset vagona. Postojala je i uprava željeznica koja je bila zadužena za osposobljavanje pionira-željezničara koji su svoje obrazovanje stjecali u željezničarskoj školi.¹⁶⁰ Bili su podijeljeni po zanimanjima, to jest, na šefa stanice, stanično osoblje, skretničare, prometnike, otpremnike, blagajnike, konduktore, strojovođe, ložače, a pri rukovanju lokomotivom pomagao im je stručnjak. Za osposobljavanje pionira za rad na željeznici otvorena je Željeznička pionirska škola u kojoj su radili pravi željezničari. Već 1951. godine prva pruga od Maksimira, koja „ne povezuje ništa“, prestala je s radom.¹⁶¹ Druga pruga povezivala je Dubravu sa selima oko Pionirskog grada, pa je imala veću važnost te se duže i održala. No, o njezinoj lošoj povezanosti s ostatkom Zagreba govori i to da su na dan otvorenja Pionirskog grada za posjetitelje morali biti organizirani autobusi koji su ih prevozili od okretišta u Dubravi do početne stanice Pionirske željeznice.¹⁶² Krajem pedesetih godina pruga je potpala pod upravu gradskih željeznica čime je preuzela ulogu prijevoza stanovnika i njome više nisu upravljali pioniri.¹⁶³ Konačno je ugašena 1964. godine kada ju je zamijenio autobus.¹⁶⁴

Svečano otvorenje pionirske željeznice Dubrava – Slanovec i Pionirski grad na željezničkoj stanici Grada 18. ožujka 1951. vodio je Vladimir Bakarić uz prisustvo mnogo djece.¹⁶⁵ Uporabna dozvola za Pionirski grad izdana je 27. kolovoza 1951., do kada je izgrađeno ukupno

¹⁵⁶ Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje,“ 206.

¹⁵⁷ Arhiv Grada mladih, nekatalogizirano.

¹⁵⁸ Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje,“ 206.

¹⁵⁹ K. Golik, ‘Pregled br. 4/48 Hrvatska’, video, Zagreb, 1948. Hrvatski državni arhiv.

¹⁶⁰ U nedjelju se otvara Pionirski grad. Vjesnik Narodne fronte Hrvatske (Zagreb). XI., 1824 (1951.), (16. ožujka), str. 4. citirano prema Lajnert, *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori.*, 375.

¹⁶¹ Paravina, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje*, 99-100.

¹⁶² U nedjelju se otvara Pionirski grad. Vjesnik Narodne fronte Hrvatske (Zagreb). XI., 1824 (1951.), (16. ožujka), str. 4. citirano prema Lajnert, *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori.*, 378.

¹⁶³ Paravina, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje*, 100.

¹⁶⁴ Rješenje o ukidanju Pionirske željeznice, DAZG, 965, kutija br. 5, citirano prema Lajnert, *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori.*, 359.

¹⁶⁵ Paravina, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje*, 102.

29 objekata, od čega 20 stambenih paviljona, dom tehnike i nauke, radionica metalaca, restoran, upravna zgrada, pošta, dva hotela i centralna septička jama.¹⁶⁶ Ukupna površina zahvaćena radovima bila je 46 hektara,¹⁶⁷ što je pet puta više od prvotne površine Pionirskog grada u Beogradu.¹⁶⁸ Iako Sandra Križić Roban piše da u Pionirskom gradu postoji dvorana za 450 ljudi, knjižnica s čitaonicom, ambulanta, dom armije, park kulture s izložbenim paviljonima republika,¹⁶⁹ te građevine nikad nisu izgrađene. Naime, usporedbom idejnih planova iz 1947. i 1948. godine i stanja pri otvorenju Pionirskog grada 1951. godine primjećuje se da je plan tek djelomično ostvaren te da su mnoge bitne komponente nedostajale. Velik problem bio je manjak financijskih sredstava, pa je nerijetko u pomoć pristizala zaliha iz državnih rezervi.¹⁷⁰ Iz tog je razloga Pionirski grad u Zagrebu nakon 1951. godine više puta nadograđivan, a pojedinim objektima je mijenjana namjena. Tako je dom nauke i tehnike preuzeo funkciju eksperimentalne škole koja je bila koncipirana kao internat i djelovala do 1961. za odabranu darovitu djecu iz Hrvatske i određen broj djece iz okolice Grada. Posljednje zgrade izgrađene na tom području bile su jednokatnice i jedna trokatnica, koje su trebale služiti za stanovanje nastavnog osoblja i osoblja zaduženog za upravljanje kompleksom, a dovršene su 1961. godine. Najveći dio kasnijeg ulaganja u Grad odlazio je na modernizaciju paviljona i uređenje okoliša, to jest sportsko-rekreacijske terene te jezerce pri dnu Pionirskog grada, što traje i do današnjih dana. S obzirom na njegov urbanistički i arhitektonski značaj, Pionirski grad je upisan u Registar kulturnih dobara Ministarstva kulture Republike Hrvatske.¹⁷¹

O važnosti projekta Pionirskog grada u Zagrebu govori činjenica da su na njemu radili istaknuti arhitekti i stručnjaci iz raznih područja,¹⁷² a Ivan Vitić svoj je doprinos izgradnji Pionirskog grada osim u domaćem časopisu *Arhitektura*, opisao 1950. godine u poznatom švicarskom časopisu *Das Werk*.¹⁷³ Jugoslavenski koncept Pionirskog grada u Zagrebu za djecu zainteresirao je javnost i u drugim dijelovima Europe, pa je njegova arhitektura objavljena u najvažnijem arhitektonskom časopisu toga vremena *L'Architecture d'Aujourd'hui* te udžbeniku

¹⁶⁶ Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje,“ 209.

¹⁶⁷ *Ibid.*, 204-121.

¹⁶⁸ On je u sljedećih nekoliko godina čak dvaput proširivan. <http://www.pionirskigrad.org.rs/cir/tradicija/istorija-pionirskog-grada/> pristupljeno 23.3.2019.

¹⁶⁹ Križić Roban, „Obilježja modernosti na području arhitekture, urbanizma i unutrašnjeg uređenja nakon Drugoga svjetskog rata,“ 103.

¹⁷⁰ Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje,“ 206, 208.

¹⁷¹ *Ibid.*, 199, 211.

¹⁷² Na projektu Pionirskog grada u Zagrebu radili su Ivan Vitić, Marijan Haberle, Ivo Bartolić, Radica Horvat, Josip Seisse, Slavko Delfin, Ljudevit Tomičić, Božidar Tušek, Bruno Milić, Slavko Löwy, Galina Feldt, Minka Jurković, Boris Bonacci, Đuro Peulić, Zvonimir Frölich, Pavao Ungar i drugi. Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje“, passim.

¹⁷³ Ivan Vitić, „Bauten für die Jugend: Die „Kleine Stadt“ in Granešina bei Zagreb, 1948 – 1950,“ *Das Werk: Architektur und Kunst / L'oeuvre: architecture et art*, 40/7, (1953): 205–209.

za projektiranje škola *New school building* Alfreda Rotha.¹⁷⁴ Projektant Pionirskog grada bio je Josip Seissel, arhitektonske projekte zgrada izrađivali su od 1947. do 1951. godine eminentni arhitekti okupljeni u Arhitektonsko-projektnom zavodu Hrvatske, ali autor većine objekata, kao i dijela namještaja, bio je Ivan Vitić.¹⁷⁵ On je projektirao dio stambenih paviljona, četiri željezničke postaje te zgrade za zajedničke sadržaje – dom tehnike i nauke s radionicama metalaca, modelara i građevinara, ateljeima slikara, kipara i keramičara te dva hotela.¹⁷⁶ Prema pisanju Vjesnika, prije otvorenja Pionirski grad su posjetili stranci koji su hvalili njegov izgled i namjenu.¹⁷⁷

5.1.2. Djelatnost Pionirskog grada u Zagrebu

Pionirski grad u Zagrebu otvoren je 1951. godine, uz velik broj pionira koji su u brzojavu zahvalili Titu na odobrenju gradnje Pionirskog grada i poželjeli mu „mnogo uspjeha u borbi protiv naših neprijatelja, koji žele da nam ugroze veseo život“.¹⁷⁸ Otvorenju su prisustvovali predsjednik Vlade NR Hrvatske Vladimir Bakarić, ministar za nauku i kulturu i predsjednik Saveza pionira Hrvatske Miloš Žanko, ministar prosvjete Ivo Babić i ministar socijalnog staranja Hinko Krizman.¹⁷⁹ Povodom otvorenja Vjesnik je pisao kako se više neće samo roditelji morati brinuti o svojoj djeci, te kako se otvaranjem takvih ustanova „pružaju velike mogućnosti razvoja mladih“,¹⁸⁰ što svjedoči o uključivanju države u odgoj djece i mladih.

Pionirski grad u Zagrebu trebao je biti stalno boravište za 180-200¹⁸¹ najboljih pionira iz cijele Hrvatske koji bi u njemu proveli pola godine, stalno izletišta za zagrebačku djecu, mjesto za druge potrebe i aktivnosti pionirske organizacije. Plan je bio da prijepodne djeca provode u najmodernije opremljenoj školi u kojoj bi ih poučavali najbolji hrvatski učitelji, a poslijepodne

¹⁷⁴ Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje,“ 210.

¹⁷⁵ Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje,“ 201, 204.

¹⁷⁶ Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje,“ 206.

¹⁷⁷ U gradu naših najmlađih. Vjesnik Narodne fronte Hrvatske (Zagreb). XI., 1804 (1951.), (20. veljače), str. 2. Citirano prema Lajnert, *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori.*, 374, 377-8.

¹⁷⁸ Lajnert, Siniša. *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori.*, 381.

¹⁷⁹ I. M. Otvoren grad pionira. Vjesnik Narodne fronte Hrvatske (Zagreb). XI. 1827 (1951.), (19. ožujka), str. 1. Citirano prema Lajnert, *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori.*, 379.

¹⁸⁰ I. M. Otvoren grad pionira. Vjesnik Narodne fronte Hrvatske (Zagreb). XI. 1827 (1951.), (19. ožujka), str. 1. Citirano prema Lajnert, *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori.*, 380.

¹⁸¹ Iako Paravina piše o sto osamdesetero djece, prema nekim izvorima riječ je bila o dvjesto pionira. Paravina, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje*, 102.; U gradu naših najmlađih. Vjesnik Narodne fronte Hrvatske (Zagreb). XI., 1804 (1951.), (20. veljače), str. 2. Citirano prema Lajnert, *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori.*, 374.

u jednoj od sekcija koju su sami odabrali, te da se organiziraju razne svečanosti pri kojima bi ih posjećivali rukovodioci i ugledni gosti s kojima bi mogli i razgovarati.¹⁸² U njemu su se također održavala natjecanja u sportu i znanju, proslave i izložbe te seminari za pionire, nastavnike i pionirske rukovodioce.¹⁸³

Škola Pionirskog grada zamišljena je kao edukacijski centar izvrsnosti Hrvatske; trebala je biti odlično opremljena, s najboljim nastavnicima i progresivna u smislu odgojnih i obrazovnih metoda i sadržaja koji su se kasnije trebali preslikavati u ostalim školama. U Gradu je u početku djelovala sedmogodišnja osnovna škola, koju su trebali pohađati najbolji osnovnoškolci starosti od 10 do 14 godina iz cijele Hrvatske. Oni su u Pionirski grad dolazili kako bi ovdje proveli pola školske godine i iskoristili blagodati eksperimentalne škole. Prije svega, učenici su ovdje trebali dolaziti za nagradu te bi kroz odgoj i obrazovanje u Pionirskom gradu postali novi socijalistički ljudi. Osim što su trebali pohađati nastavu u najmodernije opremljenoj osnovnoj školi u zemlji koju su vodili ponajbolji nastavnici, bilo im je „prikazano kako se upravlja zajednicom i kako oni sami trebaju raditi na tome“. Učenike se uvodilo u način funkcioniranja države, učilo „kako se upravlja zajednicom“ i pripremalo za njihove buduće uloge u društvu.¹⁸⁴ Tome su služile brojne radionice, željeznica, pošta, radiostanica te zidne novine. Budući da je to bio *pionirski grad*, naglasak je stavljen na aktivno učenje i što veću vlastitu aktivnost djece koja su do neke mjere trebala i upravljati Gradom. To se najbolje očituje kroz aktivnost Pionirske željeznice, na kojoj su djeca obavljala vrlo zahtjevne poslove, razvijala odgovornost, učila radnoj disciplini te su se usmjeravala prema svom budućem zanimanju. Sve to trebalo je dovesti do stvaranja samostalnih, aktivnih članova socijalističkog društva koji sudjeluju u njegovoj izgradnji. Zbog toga je ustanova i nazvana *Pionirski grad*; da bi se djeca učila potencijalnim ulogama koje bi u budućnosti preuzeli, a koje su trebale osigurati funkcioniranje društva.¹⁸⁵ Dolazak u Pionirski grad za te bi pionire bilo nešto posebno, a fizičko seljenje iz poznatog roditeljskog okruženja imalo je i odgojnu svrhu, jer su se djeca učila vjernosti kolektivu, a i tako je na njih bilo mnogo lakše utjecati.¹⁸⁶ S obzirom na podatke o djelatnosti sličnih ustanova i uputama za rad u Savezu pionira,¹⁸⁷ možemo zaključiti da se u Pionirskom

¹⁸² Paravina, *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje*, 102.

¹⁸³ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 189.

¹⁸⁴ Vitić, „Bauten für die Jugend: Die „Kleine Stadt“ in Granešina bei Zagreb, 1948 – 1950,“ 205–209.

¹⁸⁵ „Referat 1954“, Arhiv Grada mladih, nekatalogizirano. Unatoč tome što je netko na dokumentu rukom nadopisao „Referat 1954“, iz sadržaja dokumenta čini se da je riječ o referatu, to jest obračaju od 18. ožujka 1951., dana otvorenja Pionirske željeznice.

¹⁸⁶ Reid, „Khrushchev's Children Paradise: The Pioneer Palace, Moscow, 1958-1962,“ 144.

¹⁸⁷ Duda, *Danas kad postajem pionir*, 171. „Nekoliko uputa za rad u Savezu pionira“, Arhiv Grada mladih, nekatalogizirano.

gradu u Zagrebu odvijao cijeli niz edukativnih, sportsko-rekreativnih, kulturno-umjetničkih i zabavnih aktivnosti. To je uključivalo proslave pionirskih praznika, Majčinog dana,¹⁸⁸ Prvog maja, Dana mladosti, Pionirske štafete te manifestacije Pozdrav proljeću, Cvjetnog korza, Dječjeg tjedna i Dana dječje radosti.¹⁸⁹ Iako Tito nije sudjelovao na otvorenju, 1953. godine je u povratku s inspekcije vojnih jedinica nakratko svratio u Pionirski grad, pri čemu je posjetio školu, razgovarao s pionirima i prisustvovao slobodnim aktivnostima.¹⁹⁰

S obzirom na iskazanu potrebu za reformom Saveza pionira koja je provedena sredinom 1950-ih godina,¹⁹¹ možemo pretpostaviti da je djelovanje Pionirskog grada i Pionirskog doma Sisak i sličnih institucija 1960-ih i 1970-ih godina bilo popustljivije nego djelovanje Pionirskog grada ranih 1950-ih. Naime, u dotadašnjem radu Pionirskoj organizaciji se zamjerao težak rad, krutost, nedovoljno igre i pretjerano inzistiranje na vojničkoj disciplini zbog čega ova organizacija nije bila veoma popularna među djecom. Reorganizacija je rezultirala većim brojem aktivnosti koje su trebale zadovoljiti dječju potrebu za igrom i stvaralaštvom te „svakodnevnne dječje radosti“. Tako je pristup Saveza djeci prestao biti strog te se više bazirao na potrebama djece.¹⁹²

Osim velikih financijskih poteškoća za vrijeme izgradnje Pionirskoga grada, čiji su planovi konstantno mijenjani, ili dijelovi jednostavno nisu ostvareni, teška ekonomska situacija kasnih 1940-ih i 1950-ih u Jugoslaviji odrazila se i na neke druge aspekte funkcioniranja Grada. Unatoč tome što je prvi ravnatelj škole Ranko Marijan, prisjećajući se tih prvih godina tvrdio da je škola bila vrhunski opremljena, a nastavnici stručni,¹⁹³ stvarnost je bila drugačija. Prije svega, škola nije bila ni približno dobro opremljena, nedostajalo je osnovnih sanitarnih uvjeta koji su ispunjeni tek nekoliko godina nakon otvorenja, a Grad gotovo tijekom cijelog prvog desetljeća nije bio u mogućnosti podmirivati i najmanje izdatke kao što je plaćanje pretplate za časopise i novine.¹⁹⁴ Tijekom pedesetih godina čak su primili donacije u obliku elektroničkih

¹⁸⁸ Majčin dan slavio se 8. ožujka, kad i Dan žena. „Nekoliko uputa za rad u Savezu pionira“, 7-8. Arhiv Grada mladih, nekatalogizirano.

¹⁸⁹ „Nekoliko uputa za rad u Savezu pionira“, 7-8. Arhiv Grada mladih, nekatalogizirano.

¹⁹⁰ Magda Junaković, *Z naših bregov* (Zagreb: Osnovna škola Granešina, INDOK-centar Dubrava, 1980), 30.

¹⁹¹ Štefka Batinić, Igor Radeka i Snježana Šušnjara, „Today, as I become a Pioneer ..Education in the spirit of socialism,“ *Historia Scholastica*, br. 1 (2016): 32; Igor Duda, „Djeca socijalističke domovine. Izgrađivanje pionirske tradicije u Hrvatskoj 1950-ih godina.“ U *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*, ur. Lada Duraković i Andrea Matošević (Pula, Zagreb: srednja Europa, 2013) 80-83.

¹⁹² Duda, *Danas kada postajem pionir*, 30-35.

¹⁹³ Milan Sigeć, *Pionirski grad Zagreb 1951. – 1981.*, (Zagreb: Pionirski grad i Odbor za obilježavanje 30. godišnjice osnutka i rada, 1981), 10-11.

¹⁹⁴ Arhiv Grada mladih u Zagrebu, nekatalogizirano.

aparata iz UNICEF-a.¹⁹⁵ Kao i u obrazovanju općenito,¹⁹⁶ u prvih nekoliko godina golemi problem bio je i pronalazak adekvatnih stručnjaka za rad s djecom. Osim što je velik dio stanovništva stradao u ratu, broj visokoobrazovanih osoba koje su bile obučene za rad s djecom bio je vrlo nizak. Zato se među zaposlenicima Pionirskog grada u prvih nekoliko godina mogu pronaći zaposlenici koji su bili zaduženi za rad s pionirima u radio stanici, a koji nisu imali završeno visoko obrazovanje, zbog čega su zapošljavani na kratko vrijeme i često su baš iz tog razloga bili i otpušteni. Što se tiče visokoobrazovanih radnika, oni su konstantno odrađivali prekovremene radne sate, broj koji je tijekom mjeseca nerijetko rastao do dvoznamenkastih brojki. Baš iz toga razloga uprava je vrlo često zapošljavala i studente, te je ta praksa više postala pravilo nego iznimka.¹⁹⁷ Učenici su tijekom dana boravili u školi s učiteljima, a popodne su o njima brinuli odgajatelji koji su trajno živjeli u Gradu.¹⁹⁸

Iako o samoj djelatnosti Pionirskog grada ne možemo saznati mnogo, dostupna dokumentacija pokazuje da se iznimna pozornost pridavala ispravnom ponašanju nastavnog kadra. Odgoj i obrazovanje su u cijeloj državi bili pod utjecajem Komunističke partije Jugoslavije i rukovodioca koji su brinuli da oni budu u skladu sa službenom ideologijom.¹⁹⁹ Tako je i u Pionirskom gradu pri zapošljavanju važno bilo da kandidat nije za vrijeme rata sudjelovao u neprijateljskim aktivnostima. Ne samo kandidat, već se, koliko je to bilo moguće, provjeravala i njegova uža obitelj. Detaljno se vodilo računa o ideologiji zaposlenika koju su oni hotimično ili ne prenosili na učenike kojima su predavali. Zato je bilo važno i kakva je njihova ideološka aktivnost: jesu li članovi KPJ, jesu li sudjelovali na kakvim političkim ili odgojnim seminarima ili aktivnostima te čak i kakvu literaturu čitaju.²⁰⁰ Sve to govori o važnosti ideologije pri izboru zaposlenika Pionirskog grada, ali i škola u Jugoslaviji općenito, jer takva praksa nije bila rijetkost, osobito neposredno nakon rata.²⁰¹ Pionirski grad je kao edukacijski centar Hrvatske tijekom zimskih i ljetnih praznika kada u njemu nije bilo djece održavao seminare za prosvjetne savjetnike i usavršavanje nastavnika i ravnatelja škola. Centar za edukaciju rukovodioca

¹⁹⁵ U ovom slučaju riječ je bila o televizoru. Arhiv Grada mladih u Zagrebu, nekatalogizirano.

¹⁹⁶ Razloga je bilo više: veliki broj poginulih, emigracije, prelazak u vojsku ili nepodobnost. Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*, 157.

¹⁹⁷ Arhiv Grada mladih u Zagrebu, nekatalogizirano.

¹⁹⁸ Sigetić, *Pionirski grad Zagreb 1951. – 1981.*, 10.

¹⁹⁹ Ildiko Erdei, „Odrastanje u poznom socijalizmu – od "pionira malenih" do "vojske potrošača"“, u *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman i Ines Prica (Zagreb: Biblioteka etnografija, 2006), 209.

²⁰⁰ Arhiv Grada mladih u Zagrebu, dosjei zaposlenika, nekatalogizirano.

²⁰¹ Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*, 155.

Pionirske organizacije Pionirskog grada tijekom 1950-ih bio je jedini takav centar u Hrvatskoj, ali su te aktivnosti nakon 1966. prestale.²⁰²

Šezdesete su godine bile vrijeme kada je ideja o progresivnosti Pionirskoga grada kao centra izvrsnosti za obrazovanje pionira i njihovih nastavnika, suočena sa stvarnošću. Pionirski grad je sve više gubio na važnosti te je njegova originalna zadaća, odgoj i obrazovanje najboljih osnovnoškolaca iz cijele zemlje, ukinuta. Početkom tog desetljeća u Pionirski grad je preseljen dom za nezbrinutu djecu, a nakon nekoliko godina prerastao je u izletišta koje je godišnje moglo primiti 40.000 učenika.²⁰³ Sedamdesetih godina učenici iz Hrvatske i Jugoslavije u organizaciji škola dolazili su u Pionirski grad gdje su ih dočekivali stručni vodiči. Oni su im nudili nekoliko opcija edukacije iz kulture (crtane filmove ili kazališne predstave), prirode (sportska rekreacija ili izviđači), nastavu iz Općenarodne obrane i razgled grada Zagreba, ovisno o tome jesu li došli na jedan ili više dana. Općenito, zadaća Pionirskoga grada bila je „da organizira i unapređuje aktivnosti djece, pionira i omladine u njihovo slobodno vrijeme ostvarujući odgojno-obrazovne, sportsko-rekreacijske, kulturne i druge sadržaje“. To je uključivalo nastavu u prirodi, prometni i zdravstveni odgoj, rekreaciju s roditeljima. Ideološki odgoj se provodio kroz njegovanje tradicije NOB-a, osposobljavanje za djelovanje u Savezu pionira i promoviranje bratstva i jedinstva. Izleti nisu bili besplatni, već su ih plaćale škole i roditelji.²⁰⁴

5.2. Pionirski dom Sisak

5.2.1. Izgradnja i kratka povijest Pionirskog doma Sisak

Inicijativu za početak gradnje Pionirskog doma u Sisku pokrenuo je sisački Općinski odbor Društva „Naša djeca“.²⁰⁵ Ustanova Pionirski dom Sisak osnovana je 1960., a s radom je krenula tek krajem 1963. godine, budući da je izgradnja bila spora. Upravno-stambena zgrada izgrađena je prva 1962. godine, a Dom je počeo s radom nakon izgradnje dvorane za priredbe, a slijedila je izgradnja još i paviljona tehnike.²⁰⁶ Prvotna ideja bila je da se Dom gradi od dobrovoljnih priloga koje bi sakupili građani Siska i okolice, međutim nakon njezinog

²⁰² „Referat o školovanju dobrovoljnih kadrova za rad u Pionirskoj organizaciji“, 9. Arhiv Grada mladih, nekatalogizirano.

²⁰³ Duda, *Danas kad postajem pionir*, 189.

²⁰⁴ Sigetić, *Pionirski grad Zagreb 1951. – 1981.*, 4-8. Arhiv Grada mladih, nekatalogizirano.

²⁰⁵ *Jedinstvo*, 8.12.1962., broj 488/650, str.1.

²⁰⁶ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izveštaj o radu 1963. godine“, str.1.

neuspjeha u pomoć je priskočio Općinski narodni odbor. Izgradnju su u prvoj godini ONO i Općinski odbor Saveza društava „Naša djeca“ financirali s po sedam milijuna dinara.²⁰⁷ U izgradnji Pionirskog doma Sisak na neki je način sudjelovalo pet fondova,²⁰⁸ a gradnji su doprinijele i prodaja blok-ciglica i zahvalnica, prikupljanje materijala, donacije tvornica u novcu i doprinosu radnika u radnim akcijama, radnim akcijama mladih, pripadnika JNA i članova socijalističkog saveza.²⁰⁹ Osim njih, zanimljivo je da su na radne akcije dovođeni i sami pioniri iz obližnje osnovne škole. Osmaši su, podijeljeni u grupe, skupljali i odvozili kamenje, dok je treća grupa nakon toga poravnavala teren.²¹⁰ Osim fizičkim radom, pioniri su tijekom Dječjeg tjedna u listopadu 1961. godine izgradnju Pionirskog doma pomagali i prodajom „ciglica“.²¹¹ Privredne organizacije su za izgradnju izdvojile materijala u vrijednosti od četiri milijuna dinara, a najviše Željezara Sisak koja je donirala materijal u vrijednosti od dva i pol milijuna dinara.²¹²

Iako je u početku trebalo biti izgrađeno pet paviljona, gradilište na kojem je trebao biti izgrađen peti paviljon prenamijenjeno je za gradnju ceste s novog željezničkog kolodvora prema centru grada.²¹³ Krajem 1964. godine u planu je bilo otvorenje još jednog paviljona koji je trebao služiti tehničkim znanostima, to jest grupama radioamatera, aviomodelara, fotoamatera, kinoamatera (snimatelja, redatelja, scenarista i glumaca) te imati radionice za likovni odgoj,²¹⁴ ali i paviljon za smještaj gostiju iz drugih gradova koji bi u Sisak dolazili na seminare i tečajeve.²¹⁵ Osim paviljona, u sklopu Pionirskog doma trebali su biti izgrađeni i sportski tereni za nogomet i odbojku, te jezerce.²¹⁶ I u *Jedinstvu* je objavljeno da je Pionirski dom trebao organizirati razne aktivnosti „iz kulturno-umjetničke djelatnosti i tehničkog obrazovanja“²¹⁷ koje ne bi bile ograničene samo na Sisak i okolicu, što pokazuje koliko su inicijatori gradnje bili ambiciozni oko ovog projekta. Tijekom 1971. godine ideja da se do 1975. godine izgrade dva paviljona iz izvornoga plana ponovno je postala aktualna,²¹⁸ međutim do izgradnje nikad

²⁰⁷ *Jedinstvo*, 24.2.1962, broj 447/613, str.4.

²⁰⁸ Riječ je o Fondu za školstvo, Fondu za komunalne poslove, Stambeni fond, budžetska sredstva općine i Fond za gradnju Pionirskog doma pri koji je osnovao Općinski odbor društva „Naša djeca“. DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izveštaj o djelatnosti 1964. godine“, str.1.

²⁰⁹ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izveštaj o djelatnosti 1964. godine“, str.1.

²¹⁰ *Jedinstvo*, 10.6.1961. broj 410/576, str.1.

²¹¹ *Jedinstvo*, 7.10.1961. broj 427/593, str.5.

²¹² Još su doprinijele i Rafinerija s 800.000 dinara, DIP Brezovica s drvenom građom i još četiri tvrtke; *Jedinstvo*, 24.2.1962, broj 447/613, str.4.

²¹³ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izveštaj o djelatnosti 1964. godine“, str.3.

²¹⁴ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izveštaj o djelatnosti 1964. godine“, str.5.

²¹⁵ *Jedinstvo*, 24.2.1962, broj 447/613, str.4.

²¹⁶ *Jedinstvo*, 14.10.1961, broj 428/544, str.4.

²¹⁷ *Jedinstvo*, 24.2.1962, broj 447/613, str.4.

²¹⁸ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Plan razvoja za petogodišnje razdoblje 1971-1975.“, str.2.

nije došlo te je Pionirski dom ostao na tri zgrade. Razlog tome bilo je i to što su početkom 1970-ih godina kulturne ustanove u Sisku upale u financijske teškoće. Radi uštede na administraciji Centar za kulturu Sisak i Dom kulture u Sunji integrirani su već 1975. godine, a integracija s Pionirskim domom planirana je za lipanj sljedeće godine.²¹⁹ Međutim, unatoč tome što su integraciju odobrile sve zainteresirane strane, „iz administrativnih razloga“²²⁰ do integracije je došlo tek 10. veljače 1977. godine, kada su dvije ustanove nastavile zajednički rad pod nazivom Centar za kulturu „Vladimir Nazor“ Sisak.²²¹

5.2.2. Djelatnost Pionirskog doma Sisak

Djelatnost Pionirskog doma Sisak od ranih 1960-ih do 1977. godine može se sagledati kroz svakodnevne aktivnosti koje su organizirane za djecu i njihove roditelje. Među najbitnijim izvorima za ovu analizu jest i Dječji list *Kurir* koji je izdavao sam Pionirski dom. Aktivnosti za djecu i *Kurir* imali su za cilj zabaviti djecu u njihovom slobodnom vremenu nakon nastave i za vrijeme vikenda i praznika, ali i usaditi im određene vrijednosti. Zbog toga je posljednji dio analize djelatnosti Pionirskog doma posvećen ideološkom odgoju koji je implementiran kroz spomenute aktivnosti i časopis za djecu.

5.2.2.1. Svakodnevne aktivnosti za djecu

Prvi dio Pionirskog doma otvoren je na Dan republike 1962. godine, povodom 20. godišnjice osnivanja jugoslavenske pionirske organizacije.²²² U potpunosti je trebao početi s radom 22. lipnja 1963., na Dan ustanka grada Siska,²²³ što je odgođeno na listopad 1963. godine kada je u Pionirskom domu počeo funkcionirati manji broj aktivnosti čiji je broj s vremenom rastao. Prema Izvještaju o radu za 1964. godinu, „intencija je, da u rad sekcija uključujemo natprosječnu djecu, te da njihove sklonosti i dispozicije i dalje negujemo, razvijamo i pravilno orijentiramo.“ Osnovna djelatnost ustanove bila je

²¹⁹ *Jedinstvo*, 29. siječnja 1976., broj 1389, str.10.

²²⁰ *Jedinstvo*, 20. siječnja 1977., broj 1440, str.9.

²²¹ *Jedinstvo*, 17. veljače 1977., broj 1444, str.9.

²²² *Jedinstvo*, 8.12.1962, broj 488/650, str.1.

²²³ *Jedinstvo*, 24.2.1962, broj 447/613, str.4.

- a) da osposobljava i odgaja mlade naraštaje na savremenim dostignućima kulture i kulturnih dobara,
- b) da stvara uvijete i njeguje razne vrste amaterizma u oblasti kulture, te tako formira aktivne činioce stvaralaca i konzumenata kulturnih dobara.²²⁴

Prema Statutu Pionirskog doma iz 1965. godine „Dom je dužan u prostorijama za kulturno zabavni život organizirati stalno, ugodno i korisno provođenje slobodnog vremena djece“, pri čemu treba surađivati s „drugim kulturno-umjetničkim, odgojno-obrazovnim, društveno-političkim, radnim i drugim organizacijama.“²²⁵ U skladu s politikom države, u tom slobodnom vremenu mali su građani Siska i okolice trebali prihvatiti vrijednosti zajednice u kojoj žive. Prema tome, program Pionirskog doma „temelji se na idejnim osnovama marksizma i tekovinama naše NOB-e“, s ciljem da „doprinosi potpunijem formiranju mlade ličnosti u socijalističkom duhu.“²²⁶

U skladu s tim, organizirane su aktivnosti koje su trebale društvo naviknuti na nove komunističke vrijednosti. Jedna od njih bila je uvođenje novih praznika, to jest svečanosti poput Dana dječje radosti koji je trebao zamijeniti Božić. Naime, djeca su bila naučena da ih se za Božić dariva, pa su u vrijeme socijalizma umjesto od Malog Isusa ili Djeda Božićnjaka, dobivali darove od Djeda Mraza. Za tu prigodu Pionirski dom je pretvoren u grad Djeda Mraza pod kojim bi se smjestili licitar kod kojeg bi se prodavala peciva i čaj, baloni, igračke, rukotvorine (čestitke, ćupići, stucke – tradicionalni petrinjski suvenir), štand s kobasicama. Unutar paviljona Pionirskog doma u isto su se vrijeme prikazivali filmovi i izvodile kazališne i baletne predstave. Događaj je kulminirao podjelom darova djeci.²²⁷

U skladu s misijom Pionirskog doma, u njemu su se odvijale razne radionice za djecu. Neke do njih su bile baletni studio, kinoklub, i Pionirsko i Omladinsko kazalište u kojem su nastupali isključivo amateri koji su predstave pripremali u Pionirskom domu. Važan edukativni aspekt djelovanja ove institucije bila su predavanja. Održavala su se u sklopu Pionirske srijede, a preko kojih su se promovirale osnovne postavke vanjske i unutarnje politike Jugoslavije.²²⁸ Pokrivala su širok spektar tema, od umjetnosti, geografije i povijesti do fizike i kemije. Predavanja su obično održavali vrhunski stručnjaci iz određenog područja, poput umjetnika Slavka Striegla,

²²⁴ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izvještaj o poslovanju u 1966. godini“, str.1.

²²⁵ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Statut Pionirskog doma Sisak, siječanj 1965.“, str.12, član 16 i 17.

²²⁶ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Prijedlog programa rada PD Sisak za 1976. godinu“, str.1.

²²⁷ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Novogodišnji program 1964“.

²²⁸ *Jedinstvo*, 28.9.1963. broj 530/696, str.7

pisca dječje književnosti Ratka Zvrka, sportskog novinara Hrvoja Macanovića, liječnika i inženjera. Vrlo velik dio tih predavanja otpadao je na usmjeravanje pionira prema njihovim budućim zanimanjima. Inženjeri iz obližnje Željezare ili Rafinerije pionirima su pokušavali objasniti što zapravo industrijski giganti u Sisku rade, a predavanja poput *Kuda poslije osmog razreda*, *Kako odabrati zanimanje* i *Izbor zvanja i zdravlje*²²⁹ govore o važnosti odabira zanimanja i profesija kako bi pioniri ispunili svoju zadaću gradnje socijalističkog društva. Međutim, Pionirski dom se brinuo i o zdravlju stanovnika grada i okolice, o čemu nam svjedoče predavanja o održavanju higijene, te o zdravstvenim i higijenskim uvjetima za pravilan razvoj, prehrani i slobodnom vremenu djeteta za roditelje.²³⁰ Dakle, roditelji su bili ključan dio djelovanja Pionirskog doma Sisak, te su se aktivnosti Doma protezale i na njih kako bi mogli primjereno utjecati na odgoj i obrazovanje svoje djece.

5.2.2.2. Dječji list *Kurir*

Dječji list *Kurir*, koji je izdavao i u njegovom nastajanju gotovo isključivo sudjelovao Pionirski dom Sisak, izvor je preko kojeg možemo pratiti teme kakve su se javljale u odgoju djece u socijalističke ljude. Tjednik *Jedinstvo* izdavao je od 1965. godine poseban literarni prilog za djecu pod nazivom *Malo Jedinstvo*, a 1967. nastala je inicijativa među kulturnim djelatnicima grada Siska da se počinje izdavati poseban list za djecu i mlade. Nositelji te inicijative bile su institucije među kojima i Pionirski dom Sisak. Međutim, velik je problem bilo financiranje i pitanje autora koji bi na njemu radili. Ideja je bila da za razliku od *Malog Jedinstva* koje su većinom činili dječji radovi, ovaj novi list uređuju i stvaraju dječji pisci, a svrha mu ne bi bila „isključivo zabavljačka[,] već bi nosila u sebi i poduku.“²³¹ Do dogovora i realizacije ideje o novom dječjem listu napokon je došlo u svibnju 1968. godine kada je dogovoreno da će izdavač biti Pionirski dom Sisak, a list će izlaziti jednom mjesečno u 3.000 primjeraka. Prvi broj lista trebao je izaći početkom sljedeće školske godine,²³² a ime su mogli su birati sami potencijalni čitatelji jer je u *Jedinstvu* izašao natječaj za imenovanje novog dječjeg lista.²³³ Iz najave lista može se primijetiti kako ideja bila ambiciozna, a list pompozno najavljivan:

²²⁹ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izvještaj o radu 1965. godine“, str.3

²³⁰ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Program rada i financijski plan za 1975.“, str.12

²³¹ *Jedinstvo* 16. veljače 1967, broj 707, str.5.

²³² *Jedinstvo* 30. svibnja 1968, broj 774, str.6.

²³³ *Jedinstvo*, 5. rujna 1968, broj 788, str.6.

u listu će se objavljivati vijesti o životu i radu djece, svim vidovima aktivnosti učeničkih sekcija, društava i klubova, literarni i likovni radovi, reportaže i zapisi, radovi naših i svjetskih književnika, zanimljivosti, reportaže i putopisi iz svijeta, cijela stranica sporta, razgovori s istaknutim ličnostima, kalendar značajnih događaja i tako dalje. Dakle, list će biti raznovrstan i zanimljiv za djecu i odrasle.²³⁴

Tjedan dana prije izlaska lista najavljeno je da bi on trebao imati osam stranica i da će se, prema izboru djece, zvati *Kurir*.²³⁵ Cijena lista je bila 50 para, a prvi je izašao 11. listopada 1968. godine.²³⁶ Već je šesti broj *Kurira* za ožujak 1969. godine tiskan u 6.000 primjeraka,²³⁷ a deseti za rujan iste godine na deset umjesto na osam stranica²³⁸ što govori o tome da su ga djeca dobro prihvatila. Osim objavljivanja literarnih i likovnih priloga, autori su organizirali i turnir u šahu i streljaštvu²³⁹ te proljetni kros, a nešto kasnije i susret novinarskih grupa iz regije te susret s piscima za djecu Dragom Ćopićem i Gustavom Krklecom. U planu je bilo i natjecanje „mladih likovnjaka, prometna akcija, učenička olimpijada, izlet 's 'Kurirom' u Veneciju“ i druge aktivnosti za zabavu i odgoj djece.²⁴⁰ Nakon Međunarodnog festivala lutkarskih kazališta, autori časopisa organizirali su i dvodnevni festival dječjeg filma 1971. godine na kojem je sudjelovalo deset klubova mladih filmaša.²⁴¹ Kao i neki drugi, *Kurir* je trebao biti časopis u čijem nastajanju svojim radovima sudjeluju sama djeca. Povodom Dana republike i završetka Devetog kongresa SSOJ 1974. godine, u dvorani Pionirskog doma redakcija *Kurira* je dodijelila priznanja za uspješnu suradnju literarnim i novinskim grupama sisačkih osnovnih škola.²⁴² Za Dan republike 1974. organiziran je sastanak pionira suradnika *Kurira* kojih je tada bilo čak 250.²⁴³ *Kurir* je s vremenom postao i izdavačka kuća, počevši od 1971. godine kada su tiskane dvije zbirke pjesama za djecu.²⁴⁴

Kurir je zamišljen kao mjesečnik, ali nije izlazio redovito. Naime, početkom 1976. godine izašao je dvobroj *Kurira* broj 52/53,²⁴⁵ a budući da nije izlazio tijekom srpanjskih i kolovoških ljetnih praznika,²⁴⁶ možemo izbrojati da tijekom osam godina nije izašlo čak dvadeset brojeva.

²³⁴ *Jedinstvo*, 5. rujan 1968, broj 788, str.6.

²³⁵ *Jedinstvo*, 3. listopada 1968, broj 792, str.8.

²³⁶ *Jedinstvo*, 10. listopada 1968, broj 793, str.6.

²³⁷ *Jedinstvo*, 27. ožujka 1969, broj 1034, str.11.

²³⁸ *Jedinstvo*, 11. rujna 1969, broj 1057.

²³⁹ *Jedinstvo*, 7. listopada 1971, broj 1165, str.17.

²⁴⁰ *Jedinstvo*, 27. ožujka 1969, broj 1034, str.11.

²⁴¹ *Jedinstvo*, 21. listopada, 1971, broj 1167, str. 16; *Jedinstvo*, 16. prosinca 1971, broj 1175, str.14.

²⁴² *Jedinstvo*, 21. listopada 1974., broj 1327, str. 10.

²⁴³ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izvještaj o radu za 1974. godinu“, str. 3.

²⁴⁴ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Plan razvoja za petogodišnje razdoblje 1971-1975.“, str. 4.

²⁴⁵ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Financijski izvještaj za razdoblje od 11.1. do 30.6. 1976.“, str.6.

²⁴⁶ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Prijedlog programa rada PD Sisak za 1976. godinu“, str.6.

Kurir se nije uspio dovoljno probiti na tržište zbog inflacije broja dječjih časopisa 1970-ih godina. Usporedbom cijene raznih dječjih časopisa koji su se čitali diljem zemlje, primjećuje se da je njihova cijena bila jednaka ili neznatno viša od cijene *Kurira*.²⁴⁷ Možda je baš zbog toga bilo i problema s pretplatom. Naime, budući da su financijski problemi bili javni (o njima se iz redakcije lista žale u *Jedinstvu*), roditelji možda nisu ni željeli djeci kupovati pretplatu jer nisu znali koliko će brojeva biti tiskano niti hoće li sljedeći broj uopće biti tiskan. Stoga list nije bio profitabilan, to jest nije se prodavao u dovoljnom broju da bi se pokrili svi troškovi tiskanja lista. Razlog tome možda je bio i u njegovom izgledu i sadržaju. U usporedbi s drugim dječjim časopisima, *Kurir* je po dizajnu bio vrlo monoton.²⁴⁸ Naime, list je uvijek tiskan isključivo u jednoj boji, bila to crvena, roza, zelena, plava ili najčešće tek obična crna, s velikim brojem dugih tekstova za koje je upitno koliko su bili zanimljivi djeci osnovnoškolske dobi.

5.2.2.3. Ideološki odgoj

Unatoč vrlo ambicioznoj ideji prema kojoj je *Kurir* trebao biti „zanimljiv za djecu i odrasle“,²⁴⁹ većina njegovog sadržaja bila je sačinjena od tema koje djeci nisu nužno bila od velike važnosti. Iako su članci napisani na način na koji ih djeca mogu lako razumjeti, teme su gotovo bez iznimke bile izrazito visoko ideologizirane.²⁵⁰ Igor Duda kao kamene temeljce na kojima su stajali jugoslavenska država i društvo navodi Josipa Broza Tita, Narodnooslobodilačku borbu (uz koju je usko vezana bila Jugoslavenska narodna armija), bratstvo i jedinstvo, samoupravljanje i Nesvrstane.²⁵¹ Upravo se kroz te teme mogu sagledati aktivnosti Pionirskog doma Sisak.

²⁴⁷ Časopis *Modra lasta* 1960. i *Plavi vjesnik* 1962. godine stajali su po 30 para, *Sve oko nas* 1970. godine stajao je 3 dinara, a *Smib* 2 dinara. 1968. godine *Kurir* je stajao 50 para, 1971. godine 1 dinar, a 1974. godine poskupio je na 2 dinara. Čičko, „Časopisi – skriveno blago najstarije dječje knjižnice u Hrvatskoj,“ 50-1, 55; *Kurir*, studeni 1974.

²⁴⁸ Na primjer, bojevi *Modre laste*, *Smiba*, *Plavog vjesnika* i *Radosti* bili su mnogo šareniji i s manje teksta. Čičko, „Časopisi – skriveno blago najstarije dječje knjižnice u Hrvatskoj,“ 50-1, 55,

²⁴⁹ *Jedinstvo*, 5. rujna 1968, broj 788, str.6.

²⁵⁰ Korištenje povijesti u službi davanja legitimnosti jugoslavenskom državnom poretku i propagiranju službene ideologije nisu bili rijetkost ni u medijima raznih vrsta za odrasle. Časopisi su objavljivali dijelove knjiga o Drugom svjetskom ratu, NOB-u i intervjuje sa sudionicima tog rata i opsežne tekstove o izopačenosti neprijateljskih vojski i poredaka (Ustaša, Četnika i Nijemaca), te tako poticali kulturu sjećanja na izvorište poretka. Ni nagradni natječaji putem kojih se moglo osvojiti putovanje „putevima Revolucije“ ili na mjesta komemoriranja partizanskih žrtava Drugog svjetskog rata. Takvi su se članci mogli pronaći u časopisima različitih namjena, a često i onima zabavnog karaktera. Kristina Deskar, „Magazine *Start* in the Context of Croatian Late Socialist Culture“ (MA diss. University of Liverpool, 2019), 28-35, 54-56.

²⁵¹ Igor Duda, „Kameni temeljci. Stupovi jugoslavenskoga društva i pioniri kao mali socijalistički ljudi“, u *Stvaranje socijalističkoga čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda (Zagreb, Pula: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2017), 25.

5.2.2.3.1. Kult ličnosti

Njegovanje kulta ličnosti u socijalističkim društvima je uobičajeno. Na primjer, u SSSR-u je sudbina države ovisila o Staljinovoj mudrosti, a djeca su ga trebala smatrati svojim uzorom i zaštitnikom, „svemogućom očinskom figurom, kojoj ne treba postavljati zahtjeve, ali koju treba obasipati naklonošću i zahvalama“. Međutim, izrađena povezanost s djecom trebala je slati poruku i odraslima; Staljin je bio najbolji prijatelj djece, prema tome bio je human i brižan vođa.²⁵² Nakon Rezolucije Informbiroa krajem 1940-ih Staljinov kult ličnosti u Jugoslaviji potpuno je izbrisan, ali je nastavljen kult Lenjina, Marxa i Engelsa. Jedini jugoslavenski vođa s kultom ličnosti u toj mjeri bio je Josip Broz Tito, „utjelovljenje bratstva i jedinstva i rezultat Narodnooslobodilačke borbe“. Titu su se pisale pjesmice i sastavci, dočekivalo ga je gdje god je putovao, zahvaljivalo mu se na sretnom djetinjstvu i na vrlo ekstravagantan način mu se čestitao rođendan.²⁵³

Kult ličnosti heroja socijalizma i NOB-a u Pionirskom domu može se pratiti iz jednog broja *Kurira* u drugi. Osoba koja se najviše pojavljuje na stranicama lista bez sumnje je Josip Broz Tito. Tito je bio personifikacija Jugoslavije i jugoslavenskog društva, kao i njegov simbol,²⁵⁴ pa ne čudi da je njegov lik najprominentniji u cijelom časopisu. Prikazan je kao veliki prijatelj djece, nasmiješen, s bijelom golubicom u ruci ili okružen pionirima, a ispod slike stoji natpis „Mi smo Titovi“,²⁵⁵ dok su članci o njemu naslovljeni s „Druže Tito – Najmilije cvijeće“.²⁵⁶ Gotovo svaki svibanjski broj *Kurira* posvećen je njemu kao vođi NOB-a i predsjedniku SFRJ, a neki brojevi pretvoreni su u propagandni materijal, bez ikakvog drugog sadržaja osim tekstova o Titu, od kojih su neke pisali i učenici. Učenike se pozivalo da se pridruže pisanju sastavaka i pjesmica u njegovu čast, a autori najboljih radova bili su nagrađeni izletom u njegovo rodno mjesto, Kumrovec.²⁵⁷ Titu su bile posvećene predstave, događanja i festivali.²⁵⁸ Osim Josipa Broza Tita u listu se pojavljuje vrlo mali broj osoba kao pojedinaca, čime se šalje poruka da su

²⁵² Catriona Kelly, „Riding the Magic Carpet: Children and Leader Cult in the Stalin Era“, *Slavic and East European Journal (SEEJ)* 2005 Summer; 49 (2): 199.

²⁵³ R. Rosandić, „Patriotic Education“ u *Warfare, Patriotism, Patriarchy. The Analysis of Elementary School Textbooks*, Beograd 1994, 47. Citirano prema Radina Vučetić, „ABC Textbooks and Ideological Indoctrination of Children: Socialism Tailor-made for Man“ or „Child Tailor-made for Socialism?“ u *Childhood in South East Europe: Historical Perspectives on Growing Up in the South East Europe*, ur. Slobodan Naumović i Miroslav Jovanović (Beograd, Graz: Udruženje za društvenu istoriju, Institut für Geschichte der Universität Graz, Abteilung Südosteuropäische Geschichte, 2001), 252.

²⁵⁴ Maja Brkljačić, „Tito's Bodies in Word and Image“, *Narodna umjetnost* 40, 1 (2003): 102.

²⁵⁵ *Kurir*, studeni 1972, naslovnica.

²⁵⁶ *Kurir*, svibanj 1975, str.3.

²⁵⁷ Nagradni natječaj 'Naš Tito', *Kurir*, travanj 1972, str.8.

²⁵⁸ *Jedinstvo*, 1. lipnja 1972, broj 1199, str.18

ti ljudi posebni i da se prema njima treba odnositi s posebnim poštovanjem. Bez iznimke, riječ je o socijalistima – Vladimiru Iljiču Lenjinu, Vladimiru Nazoru, Norbertu Veberu. Najvažniji od njih bio je komunistički ideolog Lenjin. Povodom pedesete godišnjice njegove smrti *Kurir* je objavio ode napisane u njegovu čast i o njemu pisao kao o velikom osloboditelju mnogih svjetskih naroda i vizionarskom ideologu socijalizma.

5.2.2.3.2. Narodnooslobodilačka borba

Izmišljanje tradicije trebalo je socijalističkim društvima dati legitimnost kroz usađivanje određenih vrijednosti kroz ponavljanja rituala koji teže uspostavljanju kontinuiteta s prošlošću,²⁵⁹ a glorifikacija povijesti Drugog svjetskog rata i promoviranje kolektivnog sjećanja imali su vrlo važno mjesto u takvom društvu.²⁶⁰ Zemlje Istočnog bloka kulturu komemoracije preuzele su iz SSSR-a, a u najviše slučajeva komemorirali su se vojnici Crvene armije koja je na njihovim područjima porazila fašiste. S obzirom na to da su u socijalističkim državama datumi bitnih događaja u Drugom svjetskom ratu bili povezani s uspostavom države i često su proglašavani za državne praznike, ti su režimi konstantno morali iskazivati njihovu važnost kako bi opravdali svoje postojanje. Tako je, na primjer, i u Rumunjskoj sjećanje na Drugi svjetski rat bio stalni objekt službene propagande, u kojoj se ta država opisivala kao žrtva fašističkog režima.²⁶¹ Za razliku od Rumunjske čije je vodstvo promijenilo stranu na samom kraju Drugog svjetskog rata i čiji je teritorij posredno oslobodila Crvena armija, jugoslavenski su partizani bili autentičan pokret koji je gotovo cijeli državni teritorij oslobodio bez vanjske pomoći. Iz toga proizlazi pobjednički mentalitet Jugoslavenske narodne armije i političkog vodstva. Međutim, slično kao i s drugim socijalističkim državama, socijalistička Jugoslavija je svoje korijene vukla baš iz tog autentičnog pokreta Drugog svjetskog rata koji joj je stoga davao legitimnost. Iz tog je razloga on bio jedna od najvažnijih tema propagande.²⁶²

²⁵⁹ Eric Hobsbawm, „Introduction: Inventing traditions“, u *The Invention of Tradition*, ur. Eric Hobsbawm i Terence Ranger (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 1.

²⁶⁰ Božić Marojević i Stanković, „Pioneer City in Belgrade Legitimate Oblivion or Non-Culture of Remembering“, 226.

²⁶¹ Maria Bucur, *Heroes and Victims: Remembering War in Twentieth-Century Romania*, (Bloomington: Indiana University Press, 2009), 146-147.

²⁶² Mila Dragojević i Vjeran Pavlaković, „Lokalna sjećanja na ratno nasilje: komemoracije Drugoga svjetskog rata u Gospiću“, *Suvremene teme: međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti*, sv. 8 br. 1 (2016): 72.

Dragojević i Pavlaković tvrde da je pri komemoriranju Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji naglasak bio na hrvatsko-srpskoj suradnji, a žrtve su bile marginalizirane.²⁶³ Radina Vučetić pak tvrdi da je određen broj materijala za odgoj i obrazovanje djece bio posvećen neprijateljima (Nijemci, Ustaše, Četnici, Ljotićevci, Nedićevci).²⁶⁴ U slučaju Pionirskog doma Sisak, čini se da su svi sudionici rata – fašisti i njihovi pomagači, žrtve i partizani dobili svoje mjesto u pričama o ratu. Najvažnije je bilo napraviti veliku razliku između njih i na vrlo očit način prikazati tko su bili pozitivci, tko negativci a tko nevine žrtve. Međutim, pri pogledu na natpise na spomenicima u okolici Gospića opisanih u spomenutom članku Dragojević i Pavlakovića, primjećuje se i fokusiranost na sablasnost zločina koje su nad žrtvama počinili neprijatelji.²⁶⁵

Drugi svjetski rat kao izvorište socijalističke Jugoslavije bio je temelj cijelog društva, pa su i djeca od rane mladosti morala učiti o njemu.²⁶⁶ Osim što su učenici od ranog djetinjstva bili izloženi pričama o NOB-u, Pionirski domovi u suradnji s pionirskim organizacijama organizirali su izlete kako bi ih još bolje upoznali s ratnim stradanjima i u njima osvijestili značaj žrtve i pobjede partizana. 1974. godine SUBNOR je objavio da „Narodnooslobodilačka borba i iskustvo socijalističke revolucije predstavljaju nepresušan izvor za obrazovanje sadašnjih i budućih generacija“ te da su oni temelj za „razvoj i produblјivanje bratstva i jedinstva naroda i narodnosti“.²⁶⁷ U sklopu toga u Pionirskom su domu svake godine održavana predavanja povezana s temama iz NOB-a. Neki do predavača bili su borci, oficiri, žene revolucionari koji su održali predavanja o „stvaranju naše armije i njenoj ulozi danas i o značajnim historijskim ličnostima“.²⁶⁸ Sjećanje na NOB njegovalo se i kroz literarna natjecanja, čija je tema nerijetko bila godišnjica formiranja VII. banijske udarne divizije i slično. Pobjednici natjecanja dobili su putovanje u Kumrovec ili na Sutjesku, a ponekad su obišli i mjesta logora. Tako su najbolji pioniri iz Siska odlazili u posjet Jastrebarskom na sastanak djece iz gradova u kojima su bili dječji ustaški logori, polagali su vijence u spomen-parku žrtvama dječjeg ustaškog logora u Sisku Viktorovac ili su vođeni na izlete koji su komemorirali bitke i stradanja partizana u Drugom svjetskom ratu,²⁶⁹ što nije bila novost u zemljama Istočnog bloka.

²⁶³ *Ibid.*

²⁶⁴ Vučetić, „ABC Textbooks and Ideological Indoctrination of Children: Socialism Tailor-made for Man or Child Tailor-made for Socialism?“, 256.

²⁶⁵ Dragojević i Pavlaković, „Lokalna sjećanja na ratno nasilje: komemoracije Drugoga svjetskog rata u Gospiću“, 75.

²⁶⁶ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 137.

²⁶⁷ Izvještaj za medije, Tanjug (21 lipanj 1974). Citirano i prevedeno na hrvatski prema: Dragojević i Vjeran Pavlaković, „Lokalna sjećanja na ratno nasilje: komemoracije Drugoga svjetskog rata u Gospiću“, 76.

²⁶⁸ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izvještaj o radu za 1974. godinu“, str.2, 3.

²⁶⁹ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izvještaj o radu za 1974. godinu“, str.6.

²⁷⁰ Izleti su organizirani kao nagrade za najistaknutije pionire, na primjer pobjednike literarnih natjecanja. Prema izvještajima koji se mogu pročitati u *Kuriru*, djeca su zaista ta putovanja doživljavala kao nagradu i čast, te su im se radovala.²⁷¹ S druge strane, možemo pretpostaviti da je dio njihovog uzbuđenja bio uzrokovan samim odlaskom na izlet s prijateljima iz razreda ili susjedstva, a ne toliko, na primjer, obilaskom partizanske bolnice na Petrovoj gori.

Pravilan socijalistički odgoj u smislu poznavanja povijesti klasne borbe prikazan je gotovo isključivo kroz NOB ili u povijesnim događajima povezanim s klasnom borbom kao što je Seljačka buna. Na stranicama *Kurira* Narodnooslobodilačka borba slavljena je kao izvorište socijalističke Jugoslavije, a kraj Drugog svjetskog rata kao baza za slobodan i sretan život njezinih stanovnika. Kroz seriju članaka pod naslovom Kako se rađala sloboda, učenici su upoznati s partizanskim djelovanjem i oslobođenjem zemlje od fašističke vlasti. Međutim, ti članci nisu uopće bili prilagođeni djeci. Bili su relativno dugački i nezanimljivi. Naslovi poput onoga *Djeca i rat*, *Zavjet na grobovima palih*, *Put u dječji dom* i *Dvije stotine mina* otkrivaju ton tih članaka. Bili su izrazito detaljni, a patnje i stradanja su opisivani vrlo slikovito, kao što se vidi u ovom članku o oslobođenju zarobljenika Dječjeg logora:

U baraku je ušla jedna 'časna' sestra i ljutito tražila one koji viču. Naredila je djeci da se pokriju po glavi i čute, a izvukla je dvojicu dječaka, NIKOLU VUJNOVIĆA i VUKAŠINA MILJEVIĆA, obojica iz Topuskog, odvukla ih iza barake i ubila krampom.

Članak završava opisom kako su djeca vikala jer su predosjećala dolazak partizana koji će ih osloboditi, stvarajući još jasniju sliku oprečnosti između partizana i časnih sestara. Nakon iznošenja tvrdnji o djeci koje su „ustaše oteli od očeva i majki i dotjerali da ovdje umru od gladi, bolesti, batina i koljačkog noža“, autor prenosi glavnu misao s proslave: „svi gradovi neka se zbratime, ljudi neka se bolje upoznaju, sva djeca neka se vole.“²⁷² Dakle, iako su se za vrijeme Drugog svjetskog rata događale strahote, koje su radili protivnici, narodi Jugoslavije trebaju raditi na zajedničkoj, sretnoj budućnosti. Taj se motiv često pojavljuje, Drugi svjetski

²⁷⁰ Na primjer, Nina Tumarkin navodi da su 1960-ih godina pripadnici sovjetskog Komsomola vodili školarce na izlete u šume gdje su se za vrijeme Drugoga svjetskog rata vodile bitke gdje su u svrhu odgoja u patriotskom i vojničkom duhu djeca trebala pomagati u pronalasku ljudskih ostataka i predmeta preostalih nakon rata. Nina Tumarkin, *The living & the dead: the rise and fall of the cult of World War II in Russia*, (New York, NY: Basic Books, 1994) 14.

²⁷¹ *Kurir*, prosinac 1971. broj 26, str.2

²⁷² *Kurir*, studeni 1972., broj 32, str.2

rat kao nulta točka iz koje izrasta socijalistička Jugoslavija, zdravo, napredno, uspješno i sretno društvo.

Treba napomenuti da ovakav agresivan pristup nije bio jedinstven za Pionirski dom Sisak niti za Pionirsku organizaciju. Naprotiv, djeca su bila izložena eksplicitnim prikazima i kroz druge institucije. Najbar-Agičić tako piše kako su kroz udžbenike iz Povijesti u socijalističkom razdoblju učenici bili „bombardirani [...] sugestivnim slikama i tekstovima“.²⁷³ Dakle, riječ je bila o uobičajenom i planiranom odgoju kojim se na djecu utjecalo u svakom trenutku, od formalnog obrazovanja do slobodnog vremena.

S obzirom na to da je Pionirski dom djelovao u malom gradu, bio je vrlo dobro povezan s ostalim aktivnim institucijama iz grada i okolice. Bitnu je suradnju ostvarivao s Jugoslavenskom narodnom armijom, za koju su djeca pripremala priredbe (najvažnija od njih bila je za Dan armije) te su odlazili posjetiti komandanta garnizona JNA za Dan armije²⁷⁴, a vojnici i generali su u Dom dolazili održavati predavanja o NOB-u i zainteresirati ih za mogućnost zaposlenja u Armiji.²⁷⁵ Suradnja između Pionirskog doma i Armije nije bila isključivo ozbiljna i stroga; Armija je za djecu bila samo jedna od organizacija koje su bile dijelom priredaba. Konkretno, natjecanje „Djeco, mikrofon je vaš“ organizirano je u suradnji s orkestrom doma JNA,²⁷⁶ s kojim je suradnja „vrlo dobra i obostrano korisna.“²⁷⁷ Tako je Dom JNA za Dan armije 1963. godine organizirao druženje s pionirima pod nazivom „Armija za pionire“ tijekom kojeg su vojnici pjevali „zabavne melodije“ u pratnji orkestra JNA, a svoja sjećanja na vrijeme NOB-a s pionirima je podijelio „konstruktor prvog banijskog partizanskog topa Simo Jednak.“²⁷⁸ Česta interakcija s pripadnicima JNA pokazuje koliko je vojska bila važan dio društva, ali i kako se djecu od malih nogu navikavalo na prisutnost Armije i poštovanje prema njezinim podvizima i članovima.

²⁷³ Magdalena Najbar-Agičić, „Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća,“ u *Dijalog povjesničara –istoričara 4*, ur. Hans- Georg Fleck, Igor Graovac (Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2001), 227.

²⁷⁴ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izvještaj o radu za 1974. godinu“, str.6.

²⁷⁵ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izvještaj o radu 1965. godine“, str.3.

²⁷⁶ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izvještaj o djelatnosti 1964. godine“, str.4.

²⁷⁷ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izvještaj o djelatnosti 1964. godine“, str.6.

²⁷⁸ *Jedinstvo*, 21.12.1963. broj 542/708, str.10.

5.2.2.3.3. Bratstvo i jedinstvo

Prema Wofrumu, u istraživanjima „nije odlučujuće pitanje o znanstvenoj istinitosti sadržaja povijesnih slika koje prenose, već kako, pomoću čega, zašto, kojim sredstvima, s kojim namjerama i s kojim djelovanjem se tematiziraju iskustva s prošlošću te postaju politički relevantna.“²⁷⁹ Pionirski dom Sisak, zbog specifične demografske slike grada u kojem je djelovao i njegove okolice, morao je posebnu pozornost pridavati međunacionalnim odnosima. Stoga je jedan od najvažnijih gradova-prijatelja Siska bila Banja Luka. Banja Luka je uz većinsko srpsko stanovništvo imala i značajnu hrvatsku i bošnjačku manjinu, a nalazila se u republici Bosni i Hercegovini. Suradnja kazališnih i drugih grupa iz ova dva grada pokazuje da se bratstvo i jedinstvo njegovalo između gradova iz različitih republika i različitih demografskih sastava. Implementacija tog ideala kretala je od ranog djetinjstva, ne samo kroz suradnju različitih gradova, već i uvođenjem autora i tradicije drugih jugoslavenskih naroda. Uz Vladimira Nazora, jedan od omiljenih dječjih autora Pionirskog doma Sisak bio je Jovan Jovanović Zmaj, Srbin iz Vojvodine koji se u 19. stoljeću istaknuo zalaganjem za suradnju Hrvata i Srba u borbi protiv Beča i Pešte.²⁸⁰

Međutim, s obzirom na to da su mnogi zaposlenici Pionirskog doma istovremeno bili aktivni i u Matici Hrvatskoj, ne čudi da se i on pridružio njezinim aktivnostima. U skladu s pokretom na republičkoj razini, centralni događaj godine bilo je obilježavanje stote obljetnice rođenja Stjepana Radića u selu Trebarjevu Desnom pokraj Siska. U njega su se uključile i druge kulturne institucije, a *Jedinstvo* je objavljivalo feljtone o njegovom životu i djelovanju.²⁸¹ U organizaciji Matice hrvatske održavale su se promocije knjiga i predavanja iz raznih područja. 1971. godine u suradnji s Maticom hrvatskom u Pionirskom domu je gostovao poznati hrvatski filolog i lingvist Ljudevit Jonke, koji je Siščanima predstavio aktualne teme suvremenog književnog jezika.²⁸² Tih je godina počela tješnja suradnja Pionirskog doma i Matice hrvatske, pa su zajedno organizirali izložbu knjiga Matice hrvatske, prilikom koje su u Pionirskom domu gostovali književnici Zvonimir Kulundžić i Pero Budak. Zvonimir Kulundžić govorio je o značaju rada braće Radić, a članovi Omladinskog kazališta Pionirskog doma izveli su nekoliko

²⁷⁹ Wofrum, *Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland*, 25-26. Citirano prema Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*, 11-12.

²⁸⁰ Rođen je 1833. u Novom Sadu u Vojvodini u obitelji srpsko-grčkih trgovaca. Pisao je pjesme za djecu i uređivao jedan od najpoznatijih srpskih satiričnih časopisa po kojem je i dobio nadimak Zmaj. Bio je veliki borac za hrvatsko-srpsku suradnju, te je pisao domoljubne pjesme upućene Hrvatima koje su objavljivane u hrvatskim tiskovinama. Vaša Stajić, „Jovan Jovanović Zmaj, 1833-1933,“ *The Slavonic and East European Review* sv. 13, br. 37 (srpanj 1934), 147-154.

²⁸¹ Klasić, *Hrvatsko proljeće u Sisku*, 116, 120.

²⁸² *Jedinstvo*, 18. ožujka 1971, broj 1136, str.1

scena iz Budakove komedije Mećava nakon čega su se družili s autorom.²⁸³ Općenito, prva polovina 1971. godine u Sisku bila je prožeta oživljavanjem interesa za hrvatsku kulturu i povijest, koja se nije nužno dovođila u vezu sa suvremenom komunističkom ideologijom. Suradnja Pionirskog doma s Maticom hrvatskom prekinuta je nakon Karađorđeva, u prosincu 1971. godine kada je Pododbor raspušten.²⁸⁴ S obzirom na to da u gradu nije došlo do većih otpuštanja, ni zaposlenici Pionirskog doma nisu pretrpjeli značajne posljedice.

5.2.2.3.4. Samoupravljanje

Samoupravljanje je bilo jedno od osnovnih načela na kojima je počivala socijalistička Jugoslavija. Ideja samoupravljanja nastala je prema postavkama Marksizma, a u njoj je svaki čovjek trebao biti *proizvođač* i *upravljač*.²⁸⁵ Sukladno sa službenom socijalističkom pedagogijom, pioniri su se kroz aktivnosti u Pionirskom domu trebali učiti samostalnosti i načinu funkcioniranja samoupravnog socijalizma.²⁸⁶ To je prije svega provedeno kroz edukativne članke tiskane u *Kuriru* pod naslovom *Upoznajmo organizacije udruženog rada* i predavanjima inženjera koji su pokušavali učenicima približiti proizvodnju u Željezari i Rafineriji. Njima su se bavili i prvi objavljeni edukativni članci u *Kuriru*,²⁸⁷ a u sljedećim brojevima predstavljene su i radne akcije kojima su izgrađene pruga Brčko-Banovići ili pionirski i studentski gradovi u Zagrebu i Beogradu,²⁸⁸ te izvještaj s velike radne akcije *Sava '74*.²⁸⁹ To je bio jedan od aspekata odgoja djece za njihovo buduće zanimanje, a proveden je i kroz razne radionice koje su trebale biti osnovane u Pionirskom domu. Planirana je bila organizacija grupa radioamatera, aviomodelara, fotoamatera, kinoamatera, što je trebalo usmjeravati djecu prema njihovom budućem zanimanju. U Pionirskom gradu pioniri su se učili samoupravljanju kroz organizaciju pionirskih četa na koje su bili podijeljeni te podjelom uloga unutar četa. U Gradu je tome doprinosila i Pionirska željeznica, koja je zajedno sa Željezničkom školom pripremala male pionire za njihovu buduću ulogu u društvu.

²⁸³ *Jedinstvo*, 18. ožujka 1971, broj 1136, str.11

²⁸⁴ Klasić, *Hrvatsko proljeće u Sisku*, 201, 198.

²⁸⁵ Leko, *Uvod u pedagogiju*, 72.

²⁸⁶ Duda, *Danas kada postajem pionir*, 61.

²⁸⁷ *Kurir*, veljača 1974., broj 28, str.7

²⁸⁸ *Kurir*, travanj 1974, broj 40, str.6.

²⁸⁹ *Kurir*, listopad 1974, broj 43, str.9.

5.2.2.3.5. Pokret nesvrstanih

Promoviranje Pokreta nesvrstanih bio je ključan dio djelatnosti Pionirskog doma. Ono se nije zadržalo samo na proklamiranju ideje internacionalizma, već je djeci omogućeno da upoznaju druge kulture i usvoje vještine i znanje povezano s njima. To se provodilo kroz dvije osnovne aktivnosti – predavanja i učenje jezika. Predavanja su obično održavali putopisci ili studenti koji su iz zemalja Bliskog istoka i Afrike dolazili u Jugoslaviju na studij. Tako je jedan student iz Sirije održao jedno predavanje o svojoj domovini i drugo pod naslovom Titov put u mir.²⁹⁰ Putopisci su obično održavali predavanja o zemljama poput Kanade – ne nužno zemalja članica Pokreta nesvrstanih. Suradnja s mladima iz drugih europskih i svjetskih država održavala se i kroz Svjetski festival lutkarskih kazališta na koji su dolazili sudionici iz svih dijelova svijeta.²⁹¹ Svjetski festival lutkarskih kazališta osnovali su esperantisti sa zagrebačkog sveučilišta 1968. godine, te je on postao jedan od najpoznatijih međunarodnih kazališnih festivala.²⁹²

Učenje esperanta bilo je vrlo popularno u Jugoslaviji, osobito među partizanima. Nakon sukoba Tito-Staljin i jugoslavenskih pokušaja za uspostavljanje 'trećeg puta', esperanto je trebao postati *lingua franca* umjesto ruskog kao neslužbenog jezika socijalizma i dotadašnjeg jezika sporazumijevanja između Jugoslavije i njezinih dotadašnjih saveznica.²⁹³ U Pionirskom domu je djelovao Klub mladih esperantista sastavljen od djece koja su uspješno završila tečaj tog jezika. Sastajali su se svakih 14 dana, radili na poboljšanju znanja jezika te se dopisivali s djecom iz raznih dijelova svijeta.²⁹⁴ Esperanto je prvi put predstavljen pionirima 1964. godine u sklopu Pionirske srijede, na predavanju koje je održao hrvatski esperantist Željko Takač, nakon čega je oformljen tečaj.²⁹⁵ Početkom 1970-ih godina esperanto je zamijenjen tečajevima engleskog i njemačkog jezika.²⁹⁶ Zanimljivo je da u Pionirskom gradu u Zagrebu ne postoje dokazi o tome da se u prvim godinama funkcioniranja grada u njemu poučavao esperanto, već engleski, njemački, ruski i francuski jezik.²⁹⁷

²⁹⁰ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izvještaj o radu za 1974. godinu“, str.2, 3.

²⁹¹ Na primjer, sudjelovala su kazališta iz Francuske, Sovjetskog saveza, Čilea, SAD-a, SR Njemačke, Indonezije, Rumunjske, Bugarske, Poljske, Kanade, Čehoslovačke i Portugala. *Jedinstvo*, 19. ožujka 1970, broj 1085, str.11, *Jedinstvo*, 17. rujna 1970, broj 1110, str.11, *Jedinstvo*, 20. rujna 1973, broj 1267, str.10

²⁹² Faruk Islamović, „Lakoća učenja i humana ideja“, *Vijenac*, 385 (2008).

<http://www.matica.hr/vijenac/385/lakoca-ucenja-i-humana-ideja-3947/> (posjet 25. ožujka 2019).

²⁹³ Ulrich Lins, *Dangerous Language — Esperanto and the Decline of Stalinism*, prev. Humphrey Tonkin. (London: Palgrave Macmillan, 2017), 104.

²⁹⁴ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Izvještaj o djelatnosti 1964. godine“, str.5.

²⁹⁵ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 27, „Pionirsko sveučilište, Program aktivnosti od 31.3. do 3.4.1964.“

²⁹⁶ DAS, Pionirski dom Sisak, kutija 8, „Program rada i financijski plan za 1975.“, str 7.

²⁹⁷ Dosjei zaposlenika, Arhiv Grada mladih u Zagrebu. Nekatalogizirano.

Ideje Pokreta nesvrstanih - mir u svijetu i suradnja među narodima – promovirale su se i među najmlađim članovima jugoslavenskog društva. Tako je postojala inicijativa u listu *Jedinstvo* prema kojoj bi Pionirski dom raspisao natječaj za najbolje radove među banijskim osnovnoškolcima na temu rata u Vijetnamu 1967. godine. Najbolji radovi, literarni i likovni, bili su sastavljeni u knjigu pod nazivom „Naše poruke – mir Vijetnamu“, nakon čega je bila organizirana i pokretna izložba likovnih djela pionira.²⁹⁸

²⁹⁸ *Jedinstvo*, 25. studenoga 1967, broj 747-748, str. 9.

6. Zaključak

Ovo istraživanje je pokušaj da se objasni uloga specijaliziranih institucija za odgoj i obrazovanje djece u stvaranju novog socijalističkog čovjeka u socijalističkoj Jugoslaviji. Unatoč različitoj obrađenoj građi, rezultati istraživanja otkrivaju da su obje institucije obuhvaćene ovim radom bile pod snažnim utjecajem službene državne ideologije i da su organizirale odgoj i obrazovanje djece u skladu s državnim politikom. Od odabira zaposlenika i aktivnosti do suradnje s ostalim kulturnim i drugim institucijama, ideološkoj ispravnosti se pridavao veliki značaj.

Sama izvorna namjena Pionirskog grada u Zagrebu, da služi kao eksperimentalna škola čiji će polaznici biti najbolji osnovnoškolci Hrvatske i u kojoj će najbolji nastavnici sa suvremenim nastavnim pomagalicama razvijati najmodernije metode, bila je u skladu s idejom stvaranja boljeg socijalističkog društva u budućnosti. Projekt izgradnje Pionirskog grada bio je u skladu sa socijalističkom ideologijom te su u njemu sudjelovale omladinske radne brigade iz različitih dijelova zemlje, promovirajući bratstvo i jedinstvo i kolektivnost u radu.

Pri istraživanju građe Pionirskog doma Sisak vidljivo je kako je ideologija implementirana do zadnjeg detalja, kroz predstave, recitacije, radionice, tečajeve i svečanosti. One ni po čemu nisu odstupale od službene politike, već su pratile i nju i preporuke viših instanci kao što su Savez pionira i Savez društava „Naša djeca“. Osim vrlina i vještina koje su pioniri trebali usvojiti kako bi bili novi socijalistički građani, u njima se njegovao patriotizam koji je u tom totalitarnom društvu bio vrlo izražen. Ljubav i poštovanje prema simbolima socijalističke Jugoslavije (Josipu Brozu Titu, NOB-u i JNA, Nesvrstanima, samoupravljanju i bratstvu i jedinstvu) dosljedno su promovirani među najmlađim članovima društva. Pri tome je posebno zanimljiv časopis koji je Pionirski dom izdavao, jer se kroz njega može pratiti sadržaj i način na koji je on prezentiran, dakle točno kako su djeca odgajana u tom duhu. Implementacija ovih politika kroz časopis *Kurir* bila je izrazito nametljiva; veliki dio časopisa otpadao je na ideologizirane teme, a prikaz nekih od njih bio je vrlo eksplicitan s obzirom na dob djece kojoj je namijenjen. Budući da je časopis izlazio neredovito te je stalno imao financijskih teškoća, možemo zaključiti da takav pristup i nije bio najbolje prihvaćen među učenicima i roditeljima sisačkoga kraja.

Pionirski dom djelovao je u manjem gradu te je bio usko povezan s drugim kulturnim institucijama u blizini. Jedna od njih bila je Matica hrvatska, koja je s Domom surađivala za vrijeme najveće aktivnosti početkom 1970-ih. Matica hrvatska utjecala je na djelatnost

Pionirskog doma predavanjima o temama koje se inače nisu ni spominjale (na primjer, o Stjepanu Radiću), te je on samo u tom kratkom razdoblju odstupio od službene državne politike ispravnog odgoja djece.

Velika važnost mora se pridati financijskim okolnostima obaju institucija, koje su od početka njihove gradnje pa sve do njihove prenamjene, to jest spajanja s drugim institucijama, uvelike oblikovale njihove sudbine. Naime, i Pionirski grad i Pionirski dom imali su financijskih problema koji su otežavali njihovo djelovanje i odgoj pionira u socijalističkom duhu. Pionirskom gradu je nekoliko puta mijenjana namjena: u njemu je bila smještena eksperimentalna osnovna škola, centar za stručno usavršavanje nastavnika i radnika koji su radili s djecom i mladima, bio je boravište najboljih pionira i pionira izletnika iz cijele Hrvatske i Jugoslavije te dom za nezbrinutu djecu. Iako je mijenjao svoju namjenu, uspio je opstati koliko i poredak koji je inicirao njegovo osnivanje, unatoč financijskim problemima, a u sličnu svrhu se institucija koristi i danas pod imenom Grad mladih. To bismo mogli interpretirati kao dokaz brige društva za djecu i njihov pravilan ideološki odgoj, ali i odgoj u skladu sa suvremenim pedagoškim idejama o svestranom, vrijednom pioniru koji radi za dobrobit svoje zajednice. S druge strane, ipak se čini da je tako veliku instituciju čija je izgradnja zahtijevala golem broj radnih sati, ljudstva, novca i materijala bilo teško napustiti. Unatoč entuzijastičnoj i ambicioznoj početnoj ideji o eksperimentalnoj školi i svojevršnom centru izvrsnosti u kojem bi se obrazovali najbolji učenici i nastavnici, Pionirski grad je prenamijenjen u dom za nezbrinutu djecu, te konačno, u izletišta. Ideja izvrsnosti se potpuno izgubila, a Grad je postao poprište aktivnosti sličnih onima koje su se odvijale u Pionirskom domu Sisak i ostalim pionirskim domovima i institucijama za organiziranje dječjeg slobodnog vremena u SR Hrvatskoj.

Na kraju je potrebno spomenuti koliko malo znamo o ovakvim institucijama i njihovu djelovanju. Unatoč tome što je sustav koji ih je uspostavljao nestao prije nepunih trideset godina, ovaj iznimno bitan način izgradnje jugoslavenskog socijalizma gotovo je u potpunosti neistražen. Osobito je to iznenađujuće s obzirom na to da i danas ima mnogo živućih ljudi za koje su ove institucije osnivane i na koje su njihove aktivnosti bile usmjerene. Iako je ovaj rad otvorio neka pitanja, istraživanja u području oralne historije s izabranim, relevantnim kazivačima mogla bi nam dodatno približiti djelovanje pionirskih domova i gradova te nam ponuditi odgovore na pitanja koja ovaj rad nije uspio dati.

7. Bibliografija

Izvori:

Arhiv Grada mladih, Granešina

Dječji list *Kurir*, 1971.-1976., NSK.

Državni arhiv Sisak, Fond Pionirskog doma Sisak, kutije 8 i 27.

Pregled br. 4/48 Hrvatska. Redatelj Krešo Golik. Zagreb, 1948. Hrvatski državni arhiv.

Tjednik *Jedinstvo*, 1960.-1977., NSK.

Literatura:

Apple, Michael W. *Ideologija i kurikulum*. Preveo Đorđe Tomić. Beograd: Fabrika knjiga, 2012.

Batinić, Štefka, Igor Radeka, Snježana Šušnjara, „'Today, as I become a Pioneer ...': Education in the spirit of socialism.“ *Historia Scholastica*, br. 1 (2016): 29-41.

Beus, Martina. „Prosvjetna politika u službi ideološkog (pre)odgoja u Hercegovini 1945.-1952.“ *Hercegovina: Časopis za kulturno i povijesno naslijeđe*, br. 2 (2016): 249 - 285.

Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.

Božić Marojević, Milica, Marija Stanković. „Pioneer City in Belgrade Legitimate Oblivion or Non-Culture of Remembering?”. U *Modeling Public Space(s) in Culture: Rethinking Institutional Practices in Culture and Historical (Dis)continuities*, ur. Tanurovska Kjulavkovski, Biljana, Nataša Bodrožić, Violeta Kachakova. 224-246. Skoplje: Lokomotiva, 2018.

Božić-Marojević, Milica. „Dijalektika sećanja i logika zaborava - od nastanka do nestanka Pionirske železnice u Beogradu.“ *Kultura* (2018): 52-69.

Brkljačić, Maja. „Tito's Bodies in Word and Image“, *Narodna umjetnost* sv. 40, br. 1 (2003): 99 – 127.

Bucur, Maria. *Heroes and Victims: Remembering War in Twentieth-Century Romania*. Bloomington: Indiana University Press, 2009.

Crkvenčić-Borić, Jasna, ur. *Popis stanovništva 1991: Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*. Zagreb: Republički zavod za statistiku, 1992.

Čičko, Hela. „Časopisi – skriveno blago najstarije dječje knjižnice u Hrvatskoj.“ U *Časopisi za djecu i mladež: zbornik u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*, ur. Ranka Javor, 43-65. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.

Deskar, Kristina. „Magazine *Start* in the Context of Croatian Late Socialist Culture.“ MA diss., University of Liverpool, 2019).

Dragojević, Mila, Vjeran Pavlaković. „Lokalna sjećanja na ratno nasilje: komemoracije Drugoga svjetskog rata u Gospiću.“ *Suvremene teme: međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti*, sv. 8 br. 1 (2016): 66-87.

Duda, Igor. „Djeca socijalističke domovine. Izgrađivanje pionirke tradicije u Hrvatskoj 1950-ih godina.“ U *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*, ur. Lada Duraković i Andrea Matošević, 75-102. Pula, Zagreb: srednja Europa, 2013.

_____. „Kameni temeljci. Stupovi jugoslavenskoga društva i pioniri kao mali socijalistički ljudi“, u *Stvaranje socijalističkoga čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, 23 - 49. Zagreb, Pula: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2017.

_____. „Uvod: od nazadnosti do svemira, od projekta do zbornika“. U *Stvaranje socijalističkoga čovjeka: hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, 5 - 22. Zagreb: Srednja Europa, 2017.

_____. *Danas kada postajem pionir: djetinjstvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*. Zagreb, Pula: Srednja Europa; Sveučilište Jurja Dobrile, 2015.

_____. *U potrazi za blagostanjem: o povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*. Zagreb: Srednja Europa, 2005.

Erdei, Ildiko. „Odrastanje u poznom socijalizmu – od "pionira malenih" do "vojske potrošača““. U *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman i Ines Prica, 205-240. Zagreb: Biblioteka etnografija, 2006.

_____. „'The Happy Child' As an Icon of Socialist Transformation: Yugoslavia's Pioneer Organization.“ U *Ideologies and National Identities: The Case fo Twentieth-Century*

- Southeastern Europe*, ur. John R. Lampe i Mark Mazower, 154-179. Budimpešta; New York: Central European University Press, 2004.
- Franković, Dragutin. *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1977.
- Fürst, Juliane. *Stalin's Last Generation: Soviet Post-War Youth and the Emergence of Mature Socialism*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Garde, Paul. *Život i smrt Jugoslavije*. Preveo s francuskog Živan Filippi. Zagreb, Mostar: Ceres; Ziral, 1996.
- Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber, 2008.
- Hobsbawm, Eric. „Intoduction: Inventing traditions“. U *The Invention of Tradition*, ur. Eric Hobsbawm i Terence Ranger, 1-14. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Horvat-Vukelja, Željka. „Tiha avangardnost Modre laste.“ U *Časopisi za djecu i mladež: zbornik u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*, ur. Ranka Javor, 87-94. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.
- Janković, Vladimir. *Slobodno vrijeme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1973.
- Javor, Ranka. „Uvodna riječ.“ U *Časopisi za djecu i mladež: zbornik u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*, ur. Ranka Javor, 3-22. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.
- Junaković, Magda. *Z naših bregov*. Zagreb: Osnovna škola Granešina, INDOK-centar Dubrava, 1980.
- Kelly, Catriona, „Riding the Magic Carpet: Children and Leader Cult in the Stalin Era.“ *Slavic and East European Journal* sv. 49, br. 2: (2005): 199-224.
- _____. *Children's World: Growing Up in Russia, 1890-1991*. New Haven: Yale University Press, 2007.
- Klasić, Hrvoje. *Hrvatsko proljeće u Sisku*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.
- _____. *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.

- Koren, Snježana. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.
- Križić Roban, Sandra. „Obilježja modernosti na području arhitekture, urbanizma i unutrašnjeg uređenja nakon Drugoga svjetskog rata,“ u *Socijalizam i modernost. Umjetnost, kultura, politika 1950.-1974.*, ur. Ljiljana Kolečnik, 55 - 110. Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, 2012.
- Lajnert, Siniša. *Pionirske željeznice u Zagrebu 1947.-1964. Izvori*. Zagreb: Klub ljubitelja željeznice, 2008.
- Leko, Ivan. *Učenička samouprava*. Zagreb: Naprijed, 1968.
- _____. *Uvod u pedagogiju*. Zagreb: Narodne novine, 1969.
- Lins, Ulrich. *Dangerous Language — Esperanto and the Decline of Stalinism*. Preveo Humphrey Tonkin. London: Palgrave Macmillan, 2017.
- Marić, Snježana. „Prvi susret sa Smibom – prvi susret s časopisom.“ U *Časopisi za djecu i mladež: zbornik u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*, ur. Ranka Javor, 95-104. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.
- Matković, Hrvoje. *Suvremena politička povijest Hrvatske*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 1995.
- Najbar-Agičić, Magdalena. „Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća.“ U *Dijalog povjesničara –istoričara 4*, ur. Hans- Georg Fleck, Igor Graovac, 213 – 230. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2001.
- Paravina, Emil. „Savez pionira – faktor odgoja u slobodnom vremenu.“ Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1980.
- Paravina, Emil. *Rad pionirske organizacije u Hrvatskoj nakon oslobođenja zemlje: (period od 1945. do 1950.g.)*. Zagreb: Naša djeca, 1957.
- Perušić, Mladen. „Grad mladih Granešina, povijest gradnje.“ Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda, br. 8 (2017): 199 – 217.
- Pleterski, Maruša. „Pionirska proga.“ *Kronika*, sv. 32, br. 1 (1984): 44 - 56.

- Potkonjak, Nikola. *Od etatiističke ka samoupravnoj socijalističkoj osnovnoj školi*. Beograd: Prosveta, 1977.
- Radeka, Igor, Štefka Batinić. „Pedagogy and school system in Croatia between the end of World War II and the end of 1950s.“ *Journal of Contemporary Educational Studies: Sodobna pedagogika*, sv. 66/132, br. 2 (2015): 42-3.
- Reid, Susan E. „Khrushchev's Children's Paradise: The Pioneer Palace, Moscow, 1958-1962.“ U *Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, ur. David Crowley i Susan E. Reid, 141-179. New York, Oxford: Berg, 2002.
- Sigetić, Milan. *Pionirski grad Zagreb 1951. – 1981*. Zagreb: Pionirski grad i Odbor za obilježavanje 30. godišnjice osnutka i rada, 1981.
- Skok, Joža. „Uz šezdesetu obljetnicu Radosti.“ U *Časopisi za djecu i mladež: zbornik u povodu 60. obljetnice Odjela za djecu i mladež Gradske knjižnice*, ur. Ranka Javor, 67-85. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010.
- Stajić, Vaša. „Jovan Jovanović Zmaj, 1833-1933“ . *The Slavonic and East European Review* sv. 13, br. 37 (1934): 147 - 154.
- Swain, D. C., “Problems for Practitioners of Oral History”, *American Archivist*, 28.1. 1965.
- Teodorović, Ivan. „Industrijalizacija i deindustrijalizacija.“ U *Titovo doba –Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, ur. Tomislav Badovinac, 308-336. Zagreb: Savez društava "Josip Broz Tito" Hrvatske, 2008.
- Tonković, Stipe. „Kako se živjelo u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj – životni standard“ U *Titovo doba –Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, ur. Tomislav Badovinac, 415-456. Zagreb: Savez društava "Josip Broz Tito" Hrvatske, 2008.
- Tumarkin, Nina. *The living & the dead: the rise and fall of the cult of World War II in Russia*. New York, NY: Basic Books, 1994.
- Vitić, Ivan. „Bauten für die Jugend: Die „Kleine Stadt“ in Granešina bei Zagreb, 1948 – 1950“ , *Das Werk: Architektur und Kunst / L'oeuvre: architecture et art*, sv. 40, br. 7 (1953): 205–209.

Vojnić, Dragomir. „Razvitak gospodarstva Hrvatske.“ U *Titovo doba –Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, ur. Tomislav Badovinac, 231-295. Zagreb: Savez društava "Josip Broz Tito" Hrvatske, 2008.

Vučetić, Radina. „ABC Textbooks and Ideological Indoctrination of Children: Socialism Tailor-made for Man“ or „Child Tailor-made for Socialism?“ u *Childhood in South East Europe: Historical Perspectives on Growing Up in the South East Europe*, ur. Slobodan Naumović i Miroslav Jovanović. Beograd, Graz: Udruženje za društvenu istoriju, Institut für Geschichte der Universität Graz, Abteilung Südosteuropäische Geschichte, 2001.

_____. *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*. Beograd: Službeni glasnik, 2012.

Internet stranice:

Islamović, Faruk. Lakoća učenja i humana ideja. <http://www.matica.hr/vijenac/385/lakoca-ucenja-i-humana-ideja-3947/> (posjet 25. ožujka 2019., posljednji put mijenjano 4. prosinca 2008.)

Historija Pionirskog grada. <http://www.pionirskigrad.org.rs/cir/tradicija/istorija-pionirskog-grada/> (posjet 27. ožujka 2019.)